

บทที่ 7

การปรับตัวและวิถีชีวิตของคนยากจน

การปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของคนจนนั้นสามารถกล่าวถึงได้หลากหลายมุมมองทั้งด้านการผลิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมแต่สำหรับในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้นำเอาแหล่งของรายรับและรายจ่ายของครัวเรือนยากจนมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายกลยุทธ์การดำรงชีวิตของทั้งกลุ่มคนยากจนมั่งและกะเหรี่ยง ซึ่งระดับการปรับตัวก็จะแตกต่างกันออกไปในเกษตรกรยากจนแต่ละครัวเรือนโดยรายละเอียดจะอธิบายตั้งแต่การผลิตของครัวเรือน อาชีพนอกฟาร์ม การแลกเปลี่ยน การได้มาและถือครองทรัพย์สิน การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การวางแผนระยะยาว และการใช้จ่ายของครัวเรือน รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ พร้อมทั้งเปรียบเทียบความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันของครัวเรือนเกษตรกรยากจนแต่ละชนเผ่าอีกด้วย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

7.1 การปรับตัวด้านการเพาะปลูก

ในการผลิตทางเกษตรทางพืชยังชีพนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของครัวเรือนยากจนตั้งแต่อดีตแต่เมื่อปัจจัยการผลิตที่ความไม่เพียงพอโดยเฉพาะขนาดที่ดิน และหากมีการปลูกพืชยังชีพเพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีตที่ผ่านมาอาจทำให้อาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการของครัวเรือน อีกทั้งปัจจัยการผลิตที่สำคัญด้านที่ดินไม่สามารถหาเพิ่มได้โดยการแผ้วถางพื้นที่ป่ารอบชุมชนได้ดังในยุคก่อน ทั้งสองประการนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรยากจนต้องปรับตัวโดยการพึ่งพาเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ร่วมกับการปลูกพืชยังชีพในการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม

โดยในการปรับตัวด้านการผลิตเชิงพาณิชย์ดังกล่าว พบว่าในแต่ละครัวเรือนยากจนมีแบบแผนในการปรับเข้าสู่ระบบการผลิตดังกล่าวได้แตกต่างกันออกไป เนื่องจากวัตถุประสงค์การผลิตและความเอื้ออำนวยของปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่ากัน การปรับตัวนั้นได้ใช้การพึ่งพาทางการเกษตรกรรมเป็นเกณฑ์วัดถึงความสามารถในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีอยู่ 4 รูปแบบดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์น้อยกว่าร้อยละ 25

กลุ่มที่ 2 กลุ่มครัวเรือนที่มีการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์ร้อยละ 25 – 50

กลุ่มที่ 3 กลุ่มครัวเรือนที่มีการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์ร้อยละ 50 – 75

กลุ่มที่ 4 กลุ่มครัวเรือนที่มีการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์มากกว่าร้อยละ 75

ทั้งนี้ระดับความสามารถในการปรับตัวดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับจำนวนทรัพยากรการผลิตของครัวเรือนที่มีอยู่ไม่เท่ากันในแต่ละครัวเรือน โดยการแบ่งกลุ่มเกษตรกรยากจนที่ได้ข้างต้นนั้นได้นำเอามูลค่าการผลิตทางการเกษตรในรอบปี 2544 เป็นตัวกำหนด ซึ่งการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์จะมีผล

ต่อการพึ่งพาการเกษตรแบบ ยังชีพด้วยเช่นกัน โดยถ้าการพึ่งพาการเกษตรเชิงพาณิชย์มีสัดส่วนมากขึ้นการพึ่งพาการเกษตรแบบ ยังชีพก็จะมีสัดส่วนที่ลดลงตามลำดับ สำหรับการกระจายตัวของกลุ่มครัวเรือนยากจนในระดับรายได้ต่างๆ ตามรูปแบบการพึ่งพิงการผลิตเชิงพาณิชย์แสดงในตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7.1 การกระจายตัวของกลุ่มคนยากจนในการผลิต

กลุ่มครัวเรือนยากจน	จำนวนครัวเรือน			
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	กลุ่มที่ 4
มั่ง				
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 1	-	1	1	2
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 2	-	-	2	2
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 3	-	-	1	3
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 4	-	-	-	4
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 5	-	-	3	1
ร้อยละ	-	5	35	60
กะเหรี่ยง				
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 1	4	-	3	-
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 2	1	4	2	-
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 3	1	4	3	-
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 4	3	1	-	3
กลุ่มที่มีรายได้ 20 % ที่ 5	-	1	3	1
ร้อยละ	26.5	29.4	32.3	11.8
ครัวเรือนยากจนทั้งหมด				
จำนวนรวม	9	11	18	16
ร้อยละ	17	20	33	30

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544.

จากตารางข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มีรูปแบบการพึ่งพาการผลิตอยู่ในกลุ่มที่ 3 คือ มีการพึ่งพิงการเกษตรเชิงพาณิชย์ร้อยละ 50 – 75 จำนวนมากที่สุดร้อยละ 33 รองลงมาคือ กลุ่มที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 30 กลุ่มที่ 2 คิดเป็นร้อยละ 20 และกลุ่มที่ 1 คิดเป็นเพียงร้อยละ 17 เท่านั้น โดยเมื่อแยกพิจารณาเป็นกลุ่มของมั่งและกะเหรี่ยงแล้วจะพบว่ามั่งส่วนใหญ่นิยมผลิตรูปแบบในกลุ่มที่

4 มากถึงร้อยละ 60 ของกลุ่มชนเผ่าและไม่มีการผลิตในกลุ่มการผลิตที่ 1 เลย ในขณะที่กะเหรี่ยงจะมีลักษณะการผลิตที่กระจายตัวไปในรูปแบบการผลิตกลุ่มต่างๆ แต่พบว่ามีมากที่สุดในกลุ่มการผลิตที่ 3 ร้อยละ 32.3 และน้อยที่สุดในกลุ่มการผลิตที่ 4 เพียงร้อยละ 11.8 เท่านั้น กะเหรี่ยงจึงมีแนวโน้มที่จะปรับตัวในการผลิต โดยให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารทางการเกษตรยังชีพมากกว่าม้ง ในขณะที่ม้งจะมีแนวโน้มปรับตัวทางด้านการผลิต โดยให้ความสำคัญกับการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างรายได้เป็นตัวเงินมากกว่ากะเหรี่ยง

ประเภทพืชที่ปลูก

การเพาะปลูกจึงมีลักษณะของระบบเพาะปลูกตามวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานกับการเพาะปลูกแบบสมัยใหม่ทำให้ในปัจจุบันรูปแบบการผลิตเป็นแบบกึ่งพาณิชย์ ซึ่งส่วนประกอบมี 2 ระบบ ดังนี้คือ การผลิตพืชยังชีพเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและการผลิตพืชการค้าเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน โดยทั้งสองประเภทนี้ได้ถูกกำหนดลักษณะการปลูกอย่างสอดคล้องกันในหนึ่งรอบปี ชนิดพืชที่ครัวเรือนยากจนทำการเพาะปลูกนั้น สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์การปลูกออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ พืชยังชีพ พืชผักเพื่อการค้า และไม้ผลยืนต้น ดังสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

พืชหลักเพื่อยังชีพ ได้แก่ ข้าวนาดำ ข้าวไร่ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีพืชผักสวนครัว เช่น พริก แอปเปิ้ล พริก ฯลฯ เป็นพืชผักรอง โดยข้าวนาดำจะปลูกได้เฉพาะพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ที่ปลูกปรับให้เป็นนาขั้นบันไดเท่านั้น ในขณะที่ข้าวไร่และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จะถูกปลูกในพื้นที่ที่มีความลาดชัน สำหรับพืชผักสวนครัวมักจะถูกปลูกแซมในพื้นที่เพาะปลูกของพืชหลักต่างๆ ข้างต้น อีกทั้งพืชเหล่านี้จะถูกปลูกและเก็บเกี่ยวพันธุ์กันเองในชุมชนเท่านั้น พืชเหล่านี้แม้จะถูกปลูกจำนวนลดลงจากอดีตก็ตามแต่สำหรับครัวเรือนยากจนนั้นยังคงให้ความสำคัญกับพืชยังชีพในแง่การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับพื้นฐานของครัวเรือนยากจนเป็นอย่างมาก

การเพาะปลูกจะเริ่มตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคมและเริ่มเก็บเกี่ยวประมาณเดือนพฤศจิกายนจึงเป็นการเสร็จสิ้นการเพาะปลูก โดยส่วนใหญ่ระบบการเพาะปลูกจะอาศัยความร่วมมือกันทั้งในระดับเครือญาติในครัวเรือนเดียวกันในกลุ่มของม้งและระดับเครือญาติในชุมชน โดยเฉพาะกะเหรี่ยง การผลิตตั้งแต่การเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยวนั้นมีขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยาก โดยเฉพาะในช่วงระหว่างการดูแลซึ่งจะเน้นทางด้านการจัดการวัชพืชเป็นหลักเท่านั้น การใส่ปุ๋ยเคมีเพียง 1 – 2 ครั้งเท่านั้น วัตถุประสงค์การปลูกข้าวและพืชต่าง ๆ จะแบ่งเป็น 3 ประเภทหลักได้แก่ การบริโภคในครัวเรือน อาหารสัตว์ และการเก็บเกี่ยวพันธุ์ในฤดูปลูกปีถัดไป โดยครัวเรือนเกษตรกรจะแบ่งเก็บเมล็ดพันธุ์แยกออกจากส่วนที่ใช้บริโภคและเลี้ยงสัตว์

พืชผักเพื่อการค้า เป็นพืชผักพันธุ์จากต่างประเทศมีหลากหลายชนิดด้วยกันที่ครัวเรือนยากจนทำการเพาะปลูก เช่น กะหล่ำปลี กะหล่ำม่วง สลัดใบ สลัดแก้ว หางหงษ์ สุกินี เป็นต้นเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนยากจนได้ในระยะเวลาสั้น โดยพืชผักเหล่านี้จะใช้เวลาเพียง 1 – 3 เดือนเท่านั้น ก็สามารถทำการเก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิตได้ พบว่าการเพาะปลูกพืชเหล่านี้มีทั้งที่ปลูก

เหลื่อมเวลากับพืชยังชีพเพื่อสามารถจัดสรรแรงงานของครัวเรือนได้ การดูแลรักษายุ่งยากกว่าการเพาะปลูกพืชยังชีพ เกษตรนิคมใช้ปุ๋ยคอกและเคมี สารกำจัดวัชพืช สารป้องกันโรคและแมลง ตลอดจนการให้น้ำพรวนดิน ทำให้มีต้นทุนในการผลิตสูงกว่าพืชยังชีพและไม้ผล ครัวเรือนยากจนใช้วิธีการเลือกปลูกชนิดพืชผักที่มีความเสี่ยงทางการผลิตและการตลาดน้อย จากพืชผักที่กล่าวมานั้นเกษตรกรยากจนอาจเลือกเพาะปลูกแตกต่างกันไปในแต่ละปี จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนยากจน พบว่า 3 อันดับแรก ได้แก่ สลัดใบ ในครัวเรือนร้อยละ 53.7 รองลงมา คือ กะหล่ำปลี ในครัวเรือนร้อยละ 29.6 และสลัดแก้ว ในครัวเรือนร้อยละ 11 ทำการปลูก ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีพืชชนิดอื่นๆ ได้แก่ กะหล่ำม่วง ในครัวเรือนร้อยละ 9 ผักกาดขาว หางหงษ์ ในครัวเรือนร้อยละ 4 และสุกีนี ในครัวเรือนร้อยละ 2 การเพาะปลูกพืชผักนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญในเรื่องการให้น้ำ หากขาดแคลนแหล่งน้ำก็จะทำให้เพาะปลูกไม่ได้ การที่ครัวเรือนยากจนมีพื้นที่เพาะปลูกและแหล่งน้ำแตกต่างกันทำให้แต่ละครัวเรือนไม่สามารถมีจำนวนรอบในการปลูกพืชผักเท่ากันได้

การปลูกไม้ผล เพื่อการค้าเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้ในระยะยาวให้กับครัวเรือนยากจนได้ พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรยากจนที่ทำการปลูกไม้ผลทั้งหมดร้อยละ 76 และไม้ผลที่นำมาปลูกมี 6 ชนิด ได้แก่ พลับ พลัม บ๊วย สาลี่ ท้อ และมะม่วง โดยพลับเป็นไม้ผลที่ปลูกกันมากที่สุด รองลงมาคือ สาลี่ และบ๊วย ตามลำดับ ครัวเรือนยากจนที่มีที่ดินมากพอจะทำการแบ่งพื้นที่ดินส่วนหนึ่งมาทำการปลูกไม้ผลไว้โดยร้อยละ 67 ของกลุ่มครัวเรือนยากจนเพิ่งทำการปลูกไม้ผลในช่วง 5 – 10 ปีที่ผ่านมาทำให้ผลผลิตที่ออกสู่ตลาดในหลายครัวเรือนยังมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับครัวเรือนในกลุ่มฐานะอื่นๆ ในชุมชน และยังพบอีกว่าร้อยละ 33 ของครัวเรือนในกลุ่มครัวเรือนยากจนนี้เพิ่งทำการปลูกในช่วง 2 – 3 ปีที่ผ่านมาจึงยังไม่มีรายได้จากผลผลิตทางไม้ผล ด้านการปลูกไม้ผลนั้นไม่ยุ่งยากเท่ากับการเพาะปลูกพืชผักเพื่อการค้าเนื่องจากเกษตรกรจะมีการดูแลบำรุงรักษาเพียง 2 ครั้งต่อปีเท่านั้น กิจกรรมการดูแลบำรุงรักษาจะมีทั้งการกำจัดวัชพืชและการใส่ปุ๋ย คัดแต่งกิ่ง พรวนดิน แต่พบว่าการใช้แรงงานและเวลาสำหรับการดูแลไม้ผลของเกษตรกรมีน้อยมาก เช่น ตัดหญ้า 2 ครั้งต่อปี พรวนดิน และใส่ปุ๋ยเมื่อต้นไม้ผลสามารถให้ผลผลิตแล้วและใกล้ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวเท่านั้น มีผลทำให้คุณภาพของผลผลิตที่ได้ไม่สูงเท่าที่ควร และในปัจจุบันพบว่าเกิดปัญหาด้านตลาดของผลผลิตบางชนิดของครัวเรือนยากจนที่มีการจำหน่ายผลผลิตได้ไม่ดีนักเนื่องมาจากคุณภาพต่ำอีกทั้งปริมาณผลผลิตในพื้นที่มีมากเกินไปจนล้นตลาด เช่น สาลี่ ซึ่งเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้เกษตรกรได้ต่ำมากเฉลี่ยเพียง 1 – 2 บาทต่อกิโลกรัมและมีแนวโน้มที่เกษตรกรจะทำการตัดทิ้งเพื่อปลูกพืชอื่นทดแทนในอนาคต เช่น พลับ ซึ่งมีราคาสูงถึง 15 – 20 บาทต่อกิโลกรัม สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีกรปลูกไม้ผลพบว่าส่วนมากจะเป็นครัวเรือนที่มีการถือครองที่ดินน้อยมากเฉลี่ยถือครองเพียง 2 ไร่เท่านั้น และพื้นที่จะถูกนำไปปลูกข้าวและพืชผักตลอดทั้งปี

ระบบการเพาะปลูก

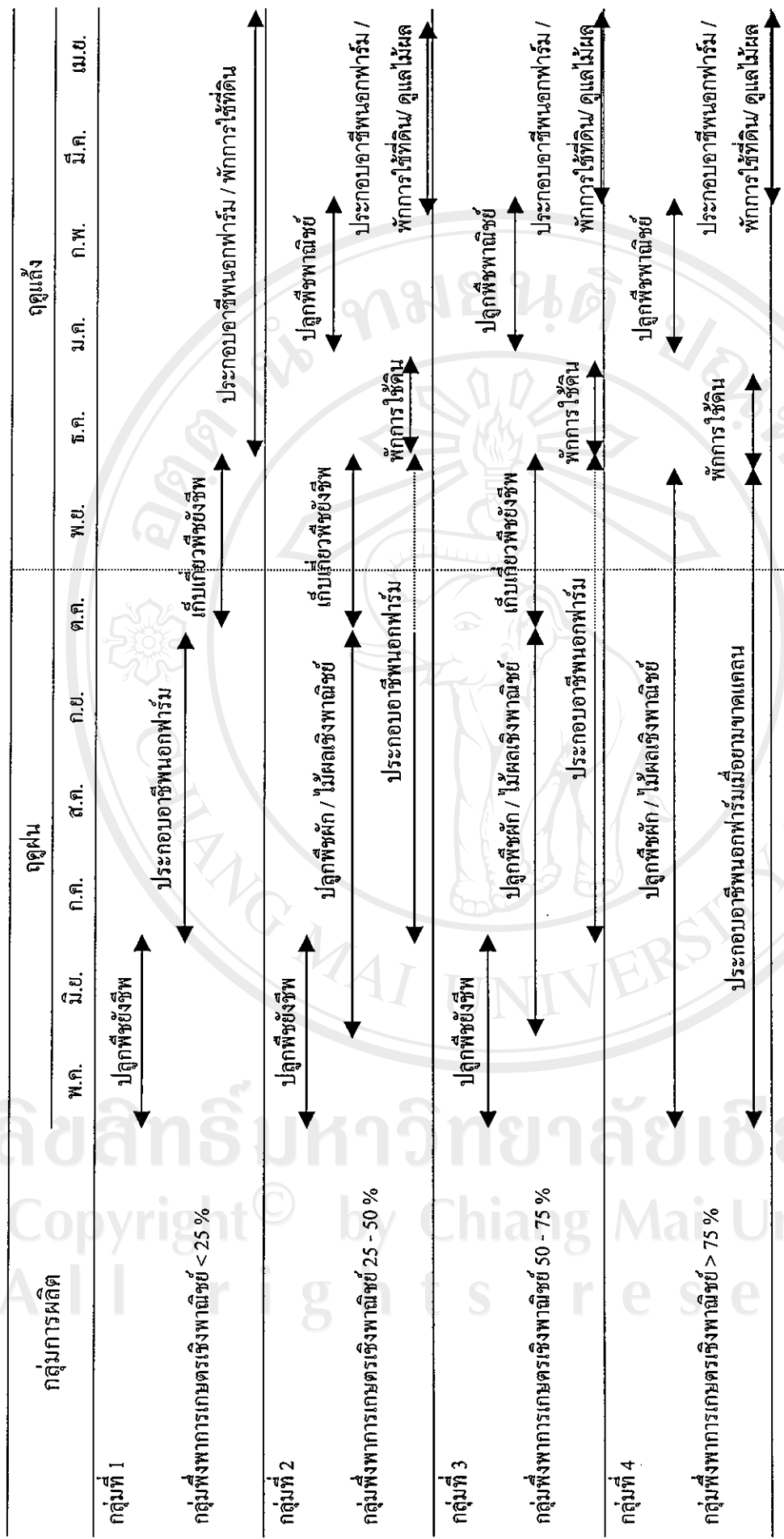
จากการแบ่งกลุ่มการผลิตทั้ง 4 กลุ่มตั้งข้างต้นนั้นการผลิตมีความแตกต่างกันไปในแต่ละลักษณะและช่วงเวลาการเพาะปลูก โดยพบว่าในทุกกลุ่มการผลิตตั้งแต่กลุ่มการผลิตที่ 1 ซึ่งมีการพึ่งพิงการเกษตรเชิงพาณิชย์น้อยกว่าร้อยละ 25 ไปจนกระทั่งกลุ่มที่ 4 ซึ่งมีการพึ่งพิงการเกษตรเชิงพาณิชย์มากกว่าร้อยละ 75 จะมีเริ่มต้นการเพาะปลูกประมาณช่วงปลายเดือนเมษายนหรือต้นเดือนพฤษภาคมเหมือนกัน โดยกลุ่มการผลิตที่ 1 2 และ 3 จะเริ่มเพาะปลูกพืชยังชีพเป็นอันดับแรก แต่สำหรับในกลุ่มการผลิตที่ 4 จะมีการปลูกพืชผักเชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียว

ซึ่งพบว่าในระบบการเพาะปลูกที่เกิดขึ้นกับพืชยังชีพจะมีระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานในเครือข่ายและเพื่อนบ้านเป็นสิ่งที่ช่วยลดปัญหาด้านการขาดแคลนแรงงานในการเพาะปลูกทั้งช่วงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว สำหรับในระบบการเพาะปลูกพืชผักเชิงพาณิชย์นั้นจะมีระบบการจ้างแรงงานเป็นสิ่งที่ช่วยแบ่งเบาปัญหาด้านการขาดแคลนแรงงานซึ่งจะมีระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานบ้างแต่ก็ไม่เด่นชัดเท่าใดนัก

สำหรับระบบการเพาะปลูกที่เกิดขึ้นนั้นจะมีอยู่ 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงแรกเป็นระยะต้นฤดูฝนในช่วงเริ่มต้นกิจกรรมการเพาะปลูก คือ เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายนไปจนกระทั่งสิ้นสุดฤดูฝนหรือหลังจากช่วงการดูแลพืชต่างๆ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงปลายเดือนตุลาคม ช่วงที่สองเป็นระยะตั้งแต่การเก็บเกี่ยวเริ่มต้น คือ ต้นเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคมไปจนกระทั่งช่วงฤดูแล้งในเดือนมีนาคมถึงเมษายน โดยระยะเวลาในการเตรียมแปลงปลูกจนกระทั่งการปลูกเสร็จสิ้นในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม ซึ่งในช่วงถัดมาคือเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมจะเป็นฤดูการเก็บเกี่ยวพืชยังชีพซึ่งในกลุ่มการผลิตที่ 1 2 และ 3 จะนิยมหยุดกิจกรรมอื่นๆเพื่อทำการเก็บเกี่ยวในระบบแลกเปลี่ยนแรงงานอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากที่กิจกรรมการเก็บเกี่ยวพืชยังชีพเสร็จสิ้นลงทุกกลุ่มการผลิตนิยมหยุดพักการเพาะปลูกในแปลงของตนเองประมาณ 2 – 4 สัปดาห์ เพื่อเตรียมงานเทศกาลฉลองปีใหม่ของชนเผ่าของตนเองและพบว่าหลังจากนั้นประมาณต้นเดือนมกราคมจะเป็นช่วงที่บางครัวเรือนในกลุ่มที่ 2 3 และ 4 ทำการเพาะปลูกพืชผักเชิงพาณิชย์อีกครั้งซึ่งขึ้นอยู่กับความเพียงพอของแหล่งน้ำในพื้นที่เพาะปลูกของครัวเรือนนั้นๆ และในช่วงฤดูแล้งตั้งแต่เดือนมีนาคม ไปจนถึงเดือนเมษายนแม้จะไม่สามารถเพาะปลูกพืชผักใดๆ ได้ แต่กิจกรรมทางการเกษตรก็ยังคงดำเนินต่อไปในส่วนของการดูแลแปลงไม้ผลโดยกิจกรรมหลักได้แก่การกำจัดวัชพืชเป็นหลักเพื่อป้องกันการลุกลามของไฟป่า อีกทั้งอาจมีการตัดแต่งกิ่งและบำรุงดินในส่วนของการแปลงที่สามารถให้ผลผลิตจำหน่าย

แผนภูมิที่ 7.1 การผลิตของกลุ่มเกษตรกรยากจน

ลิขสิทธิ์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

นอกจากนี้แล้วการอธิบายถึงระบบเกษตรยังสามารถจำแนกออกไปในระดับกลุ่มการผลิตต่างๆ เช่นกันดังนี้ กลุ่มการศึกษาที่ 1 นั้นจะเริ่มปลูกพืชยังชีพ ได้แก่ ข้าวไร่และข้าวนาดำเป็นอันดับแรกในช่วงต้นเดือนพฤษภาคมหลังจากนั้นเมื่อว่างจากการเพาะปลูกของตนเองแล้วจะมีกิจกรรมการสร้างรายได้อื่นๆด้วยการทำงานนอกฟาร์ม ในกลุ่มนี้จะนิยมออกรับจ้างในภาคการเกษตรเป็นหลักและกิจกรรมนี้จะสลับกับการดูแลพืชยังชีพในแปลงปลูกของตนเอง ซึ่งมีบางครัวเรือนที่มีการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์แต่ไม่ใช่ระบบเด่นของครัวเรือนในกลุ่มนี้เพราะการเพาะปลูกมีขนาดเล็กเท่านั้น กิจกรรมเหล่านี้จะสิ้นสุดลงก่อนจะถึงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวไร่และข้าวนาดำ เมื่อการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลงครัวเรือนในกลุ่มนี้จะนิยมนำแปลงเพาะปลูกไว้โดยไม่ปลูกอะไรเลยเพื่อให้ดินในพื้นที่ความอุดมสมบูรณ์ขึ้นบ้าง และแรงงานในครัวเรือนจะประกอบอาชีพนอกฟาร์มอีกครั้งในช่วงระยะเวลานี้

ในกลุ่มการผลิตที่ 2 และ 3 นั้นพบว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างมากในรูปแบบการผลิต เนื่องจากทั้งสองกลุ่มนี้ให้ความสำคัญต่อการเกษตรมากขึ้นกว่ากลุ่มที่ 1 โดยในช่วงดูแลพืชยังชีพนั้น ครัวเรือนเหล่านี้จะมีกิจกรรมการสร้างรายได้จากทั้งการปลูกพืชเชิงพาณิชย์และอาชีพนอกฟาร์ม แต่อย่างไรก็ตามในสองกลุ่มนี้จะเน้นกิจกรรมการผลิตในแปลงเพาะปลูกของตนเองเป็นสำคัญซึ่งในระหว่างนี้อาจจะมีการออกรับจ้างหรือประกอบอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ บ้างในเวลาที่เกิดความขาดแคลนขึ้นหรือในกรณีที่แรงงานของครัวเรือนบางส่วนว่างจากการเพาะปลูก กิจกรรมเหล่านี้จะนิยมนำงานกระทัดก่อนถึงฤดูการเก็บเกี่ยวพืชยังชีพและหยุดพักในช่วงเก็บเกี่ยวพืชยังชีพแต่ในกรณีที่ครัวเรือนนั้นๆ มีแรงงานส่วนเกินในกิจกรรมการเก็บเกี่ยวก็จะยังคงดำเนินการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์และอาชีพนอกฟาร์มต่อไปเช่นกัน

สำหรับในกลุ่มที่ 4 นั้นพบว่ากิจกรรมการเกษตรจะมีลักษณะเด่นคือมีการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ตั้งแต่ต้นฤดูกาลทั้งกิจกรรมทางด้านพืชผักอายุสั้นและไม่ผลต่อเนื่องกันตลอดทั้งปีโดยจะเริ่มการเพาะปลูกตั้งแต่ต้นเดือนพฤษภาคมไปจนกระทั่งต้นเดือนธันวาคม ซึ่งในช่วงนี้นอกจากจะมีการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์แล้วในบางครั้งที่เกิดความขาดแคลนขึ้นนั้นครัวเรือนเหล่านี้จะประกอบอาชีพนอกฟาร์มด้วยเช่นกัน กิจกรรมของครัวเรือนเหล่านี้จะถูกพักประมาณ 1 – 2 สัปดาห์ในช่วงฉลองเทศกาลปีใหม่ของชนเผ่า หลังจากนั้นจึงเริ่มกิจกรรมการเพาะปลูกขึ้นอีกครั้งซึ่งจะดำเนินไปจนกระทั่งแหล่งน้ำในการเพาะปลูกพืชผักเชิงพาณิชย์มีไม่เพียงพอ

7.2 การปรับตัวด้านอาชีพนอกฟาร์ม

โดยทั่วไปแล้วนั้นเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกพืชเป็นอาชีพหลักแต่เนื่องจากการเกษตรมีความเสี่ยงในการผลิตและการตลาดทำให้อาหารและรายได้ที่ได้จากการเกษตรอาจไม่เพียงพอหรือมีความไม่สม่ำเสมอ อาชีพนอกฟาร์มจึงเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวนา โดยเน้นให้เป็นแหล่งสร้างรายได้ตัวเงินเป็นหลักซึ่งอาชีพนี้จะเกิดขึ้นตลอดทั้งปีและอาชีพที่มีความนิยมมากที่สุด ได้แก่ การรับจ้างทั่วไปในพื้นที่โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก

ซึ่งปัญหาที่ครัวเรือนยากจนระบุเกี่ยวกับอาชีพนี้คือความไม่แน่นอนในการจ้างงาน ประกอบกับการได้รับค่าแรงเพียง 80 – 100 บาทต่อวันเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นระดับรายได้ที่ต่ำมากเมื่อเทียบกับปริมาณการทำงาน การปรับตัวที่เกิดขึ้นของครัวเรือนยากจนที่พบได้แก่ การพยายามหาอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ โดยเน้นให้ได้รับค่าแรงที่สูงขึ้นกว่าการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปในพื้นที่ แสดงข้อมูลดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7.2 อาชีพนอกฟาร์มและค่าตอบแทน

ประเภทอาชีพนอกฟาร์ม	ค่าตอบแทน (บาท/หน่วยเวลา)	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ ครัวเรือน
1. แรงงานรับจ้าง	80 – 100 บาท/วัน	49	89
1. การก่อสร้าง	150 บาท/วัน	2	3.7
2. การค้าขายพืชผล	3,000 – 5,000 บาท/ครั้ง	2	3.7
3. การรับจ้างขนผัก	1,000 – 1,500 บาท/ครั้ง	2	3.7
4. การรับจ้างในเมือง	2,500 – 3,000 บาท/เดือน	2	3.7
5. การจักสานตะกร้าใส่ผัก	20 บาท /อัน	1	1.85

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แม้ครัวเรือนยากจนถึงร้อยละ 89 ยังคงยึดเอาอาชีพการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปเป็นหลักอยู่ แต่มีครัวเรือนบางกลุ่มที่พยายามปรับตัวโดยการประกอบอาชีพอื่นๆ ที่ได้ผลตอบแทนสูงกว่า ซึ่งในที่นี้จะพบว่ามีงานอื่นๆ อีก 5 ประเภทข้างต้นที่สามารถเป็นแหล่งสร้างรายได้ แต่อย่างไรก็ตามในแต่ละอาชีพยังคงมีจำนวนครัวเรือนยากจนน้อยมากที่พยายามประกอบอาชีพเหล่านี้เนื่องจากในแต่ละอาชีพต้องอาศัยทักษะ ความรู้เฉพาะทาง และอาจจะมีทั้งความเสี่ยงและต้นทุนที่สูง นอกจากนี้การประกอบอาชีพนอกฟาร์มนี้จะมีความสัมพันธ์กับการเพาะปลูกของครัวเรือนเป็นอย่างมาก เนื่องจากครัวเรือนจะต้องมีการจัดสรรเวลาและแรงงานในครัวเรือนให้เหมาะสม ซึ่งพบว่ามีครัวเรือนเพียงร้อยละ 17 เท่านั้นที่มีการประกอบอาชีพอื่นๆ เหล่านี้

ประเภทของอาชีพนอกฟาร์ม

แรงงานรับจ้างในพื้นที่ เป็นงานที่ต้องใช้แรงงานเป็นหลัก โดยแต่ละประเภทจะใช้ทักษะความรู้ความสามารถที่แตกต่างกันออกไป โดยการเป็นแรงงานรับจ้างนั้นเป็นอาชีพนอกฟาร์มที่ครัวเรือนยากจนนิยมมากที่สุดถึงร้อยละ 89 พบว่าประกอบด้วยครัวเรือนมั่งร้อยละ 75 ของชนเผ่าและกะเหรี่ยงร้อยละ 91.4 ของชนเผ่า ประเภทงานเหล่านี้ ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูก การดูแลและการเก็บเกี่ยว ทั้งพืชผักและสวนไม้ผล นอกจากนี้ก็จะมีงานในด้านอื่นๆ คือ งานรับจ้างทั่วไป เช่น การเลื่อยไม้ การขนของ เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่มีอยู่ตลอดทั้งปี งานอีกประเภทหนึ่งคือ งานก่อสร้าง เป็นงานที่ต้องอาศัยทักษะเฉพาะด้านและงานมีช่วงฤดูแล้งเท่านั้นจึงมีครัวเรือนที่ทำอาชีพนี้ผู้น้อยรายสำหรับงานรับจ้างที่มีลักษณะการว่าจ้างแบบประจำ ได้แก่ การเป็นลูกจ้าง โครงการหลวงเป็นงานที่มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 5 ของทั้งหมดที่ทำงานประเภทนี้งานแต่ละประเภทจะใช้ทักษะการทำงานที่แตกต่างกันออกไปทำให้ค่าจ้างแตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้ด้านจำนวนเงินว่าจ้างและลักษณะการจ้างขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างผู้ว่าจ้างและแรงงานอีกเช่นกัน

การรับจ้างขับรถส่งผลผลิตทางการเกษตร เป็นงานที่ต้องมีทั้งทักษะในการขับขี่และต้องมีรถยนต์เป็นของตนเองจึงเป็นข้อจำกัดที่ทำให้มีครัวเรือนประกอบอาชีพนอกฟาร์มประเภทนี้พบว่ามีเพียงร้อยละ 3.7 ของครัวเรือนทั้งหมดโดยเป็นครัวเรือนมั่งเพียงอย่างเดียว ลักษณะงานจะต้องขนส่งผลผลิตทางการเกษตรไปยังตลาดในเมืองไปกับผู้ว่าจ้างโดยจะมีกำหนดเวลาของการขนส่ง หากเกินระยะเวลาที่กำหนดก็จะได้รับค่าจ้างเพิ่ม แต่ผู้รับจ้างจะต้องแบกรับต้นทุนค่าน้ำมันและค่าอาหารเองทั้งหมด ค่าขนส่งพืชผักนิคมคิดราคา 1 บาทต่อกิโลกรัม อาชีพนี้แม้จะสามารถสร้างรายได้ค่อนข้างสูงก็ตามแต่เมื่อหักต้นทุนค่าน้ำมันและค่าสึกหรอของเครื่องยนต์แล้วจะพบว่า ได้รับค่าแรงเฉลี่ยเพียง 300 บาทต่อครั้งเท่านั้น

การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร เป็นอาชีพที่ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางและรับพืชผักในพื้นที่ไปจำหน่ายยังตลาดในเมือง สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้มากและรวดเร็วกว่าอาชีพนอกฟาร์มประเภทอื่นๆ เกษตรกรจะต้องมีทักษะในการสื่อสารภาษาไทยเป็นอย่างดีและมีเงินทุนหมุนเวียนสูงเพียงพอในการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรในท้องถิ่น อย่างไรก็ตามงานประเภทนี้ผู้ค้าขายจำเป็นต้องแบกรับทั้งต้นทุนทั้งหมดทั้งด้านความเสี่ยงด้านการขนส่ง การตลาดรับซื้อ และการนำเสียบางของผลผลิตทำให้เก็บรักษาไว้ได้ไม่นาน แต่เกษตรกรเหล่านี้จะได้รับค่าตอบแทนในแต่ละครั้งเป็นส่วนต่างาราคารับซื้อและราคาขายที่สูง ฉะนั้นความถี่ในการค้าขายจึงเป็นตัวกำหนดจำนวนรายได้ของอาชีพนอกฟาร์มประเภทนี้เฉลี่ย 36 ครั้งต่อปี พบว่ามีครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 7.4 เท่านั้นที่ประกอบอาชีพนี้ประกอบด้วยครัวเรือนยากจนมั่งทั้งหมด จำแนกตามกลุ่มการผลิตได้ คือ ครัวเรือนในกลุ่มที่ 3 ร้อยละ 11 และครัวเรือนในกลุ่มที่ 5.5 ร้อยละ 12.5 เท่านั้น

การรับจ้างในเมือง เป็นงานที่ไม่มี ความเชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมเนื่องจากการรับจ้างประเภทนี้ทำให้ผู้เป็นแรงงานจะต้องอพยพย้ายถิ่นฐานในระยะยาวเพื่อไปทำงานในเมืองและส่วนใหญ่

จะอาศัยอยู่ในเมืองเช่นกัน พบว่างานของครัวเรือนยากจนประเภทนี้ ได้แก่ การเป็นลูกจ้างในอุตสาหกรรม และการเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราวในโรงงาน งานในกลุ่มนี้ไม่เป็นที่นิยมของครัวเรือนยากจนในพื้นที่นี้ เนื่องจากต้องไกลจากถิ่นอาศัยและต้องใช้ทักษะที่นอกเหนือจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเองผู้ที่ทำงานนี้จึงมีเพียงคนในกลุ่มวัยหนุ่มเท่านั้น สำหรับแรงงานในกลุ่มนี้มักจะมีโอกาสกลับมาเยี่ยมเยียนถิ่นฐานเพียง 1-2 ครั้งต่อปีเท่านั้น เช่น เทศกาลปีใหม่ของชนเผ่า เป็นต้น รายได้ของอาชีพนี้จะได้รับเป็นรายเดือน โดยระดับของรายได้จะขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญในการทำงานและการตกลงกันระหว่างนายจ้างและแรงงาน ในกรณีนี้พบว่าครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 4 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดและเป็นครัวเรือนกะเหรี่ยงทั้งหมด

การทำจักสาน ได้แก่ ตะกร้าหรือก๊วยใส่ผลผลิตทางการเกษตรทำมาจากไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุหลักที่สามารถหาได้จากป่าในพื้นที่ การสานก๊วยนี้เป็นงานที่ต้องอาศัยทักษะที่ประณีตและต้องใช้เวลา นานแต่ค่าตอบแทนต่อหนึ่งชิ้นงานกลับมีมูลค่าที่ค่อนข้างต่ำ ประกอบกับการจักสานนั้นเป็นสิ่งที่ครัวเรือนรายอื่นๆ ส่วนใหญ่ในพื้นที่มีทักษะความสามารถตลอดจนมีเวลาที่เพียงพอในการทำงานนี้ทำให้ อาชีพนี้เป็นลักษณะงานเหมาแบบครั้งคราวเท่านั้น จำนวนการสั่งทำสินค้าจึงเป็นตัวกำหนดรายได้ทำให้ อาชีพที่เป็นแหล่งรายได้ที่มีความไม่แน่นอน งานประเภทนี้ไม่เป็นที่นิยมในหมู่ครัวเรือนยากจน พบว่าครัวเรือนร้อยละ 2 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดประกอบอาชีพนี้พบว่าเป็นครัวเรือนม้งเท่านั้น

การเก็บของป่า เป็นงานที่ไม่ได้สร้างรายได้เป็นตัวเงินให้กับครัวเรือนยากจน แต่เป็นงานที่ก่อให้เกิดความสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนยากจนทั้งหมดมากกว่าเป็นการสร้างรายได้ การเก็บของป่ามีในปัจจุบันจะเน้นที่พืชเป็นหลักและของป่าที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์นั้นจะขึ้นอยู่กับฤดูกาล ทำให้ชนิดของอาหารและของใช้จากป่ามีความแตกต่างกันออกไป เช่น หน่อไม้ เห็ด สมุนไพร ปลา หนู เป็นต้น ในปัจจุบันการเก็บของป่านั้นมีความหลากหลายน้อยกว่าอดีตเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณในป่าลดลงโดยเฉพาะสัตว์ป่าที่เหลือ อีกทั้งด้วยลักษณะการประกอบอาชีพการเกษตรเพื่อการค้าเพิ่มความสำคัญขึ้นมากทำให้ครัวเรือนยากจนมีทางเลือกอื่นในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และรายได้ให้กับครัวเรือน การเก็บของป่าและการอนุรักษ์แหล่งอาหารธรรมชาติจึงค่อยๆ ลดความสำคัญลงในวิถีชีวิต

การประกอบอาชีพนอกฟาร์มในรอบปี

การผลิตในฟาร์มของครัวเรือนยากจนที่จำแนกออกเป็นออกเป็นได้ 4 อย่างดังข้างต้น มีผลต่ออาชีพนอกฟาร์มของครัวเรือนยากจนเช่นกัน การจัดสรรเวลาการทำงานของแรงงานในครัวเรือน อีกทั้งยังเป็นแหล่งของเงินทุนในการผลิตทางการเกษตร ฉะนั้นระดับความถี่ของการประกอบอาชีพนอกฟาร์มของครัวเรือนยากจนจึงจำแนกตามลักษณะการเพาะปลูกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 7.3 ร้อยละครัวเรือนตามประเภทของอาชีพนอกฟาร์ม

กลุ่มการผลิต ของครัวเรือนยากจน	ครัวเรือน ทั้งหมด	ร้อยละครัวเรือน					
		แรงงาน ในพื้นที่	ขับรถ ชนพัก	ค้าขาย	รับจ้าง ในเมือง	จักสาน	ก่อสร้าง
กลุ่มการผลิตที่ 1	9	89			11		
กลุ่มการผลิตที่ 2	11	100				9	9
กลุ่มการผลิตที่ 3	18	94	5	11	5	5	
กลุ่มการผลิตที่ 4	16	44	11	11	5.5		5.5

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544.

หมายเหตุ : แต่ละครัวเรือนอาจมีอาชีพนอกฟาร์มมากกว่า 1 อย่าง

จากตารางที่ 7.4 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนยากจนทุกกลุ่มมีแนวโน้มที่จะมีอาชีพนอกฟาร์ม โดยเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปในพื้นที่มากกว่าการประกอบอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ แต่ทั้งนี้ลักษณะการประกอบอาชีพและวัตถุประสงค์ในการประกอบอาชีพนอกฟาร์มของครัวเรือนยากจนแต่ละกลุ่มก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปเช่นกัน โดยในตารางที่ 7.5 เป็นการแสดงให้เห็นถึงระดับการพึ่งพาอาชีพนอก ฟาร์มของครัวเรือนยากจนในกลุ่มต่างๆ ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

ตารางที่ 7.4 ระดับการพึ่งพาอาชีพนอกฟาร์ม

กลุ่มครัวเรือนยากจน	ระยะเวลาทำงาน ของอาชีพนอกฟาร์ม (ครั้งต่อเดือน)	รายได้เฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน/ปี)	สัดส่วน ต่อรายได้รวม (ร้อยละ)
ชนเผ่า			
ม้ง	2 – 10	17,155	17.6
กะเหรี่ยง	10 – 20	20,309	40.6
กลุ่มการผลิต			
1. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า < 25 %	15 – 20	20,387	48
2. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 25 – 50 %	10 – 15	15,964	38
3. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 50 – 75 %	5 – 10	17,400	30
4. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า > 75 %	2 – 3	14,076	21

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544.

กลุ่มการผลิตที่ 1 ยึดเอาการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปในพื้นที่เป็นอาชีพนอกฟาร์มหลักเพื่อการสร้างรายได้เป็นตัวเงินแก่ครัวเรือนกลุ่มนี้ วัตถุประสงค์หลักในการออกรับจ้างคือการหารายได้เพื่อใช้จ่ายด้านการบริโภคของครัวเรือนเป็นสำคัญ ฉะนั้นครัวเรือนเหล่านี้จึงออกรับจ้างเกือบทุกวันตั้งแต่เริ่มฤดูการผลิตไปจนกระทั่งฤดูแล้ง ประเภทของงานที่ทำส่วนใหญ่นั้นเป็นการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว รวมไปถึงงานรับจ้างเล็กๆน้อยๆ ทั่วไป โดยในหนึ่งรอบปีนั้นครัวเรือนเหล่านี้จะต้องออกทำงานรับจ้างเฉลี่ยประมาณ 10 เดือนแต่ลักษณะการทำงานรับจ้างนี้จะไม่สม่ำเสมอทุกวัน โดยจะออกรับจ้างเมื่อมีผู้มาติดต่อหรือว่างจากการเพาะปลูกของตนเองเฉลี่ยตั้งแต่ 15 – 20 วันต่อเดือน โดยได้รายได้เฉลี่ย 20,387 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 48 ของรายได้ทั้งหมด นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนยากจนร้อยละ 11 ของกลุ่มมีสมาชิกในครัวเรือนไปทำงานรับจ้างในเมืองโดยเป็นลูกจ้างในอุตสาหกรรมและส่งเงินกลับมาให้ครัวเรือนใช้จ่ายประมาณ 500 บาทต่อเดือน

กลุ่มการผลิตที่ 2 การออกรับจ้างของกลุ่มครัวเรือนนี้มักจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการหาเงินทุนในการปลูกพืชผักและใช้จ่ายในครัวเรือน ลักษณะการออกรับจ้างอาจจะไม่ถี่เท่ากับกลุ่มที่ 1 เพราะมีงานเพาะปลูกของครัวเรือนเช่นกัน แต่หากครัวเรือนสามารถจัดสรรแรงงานจากแปลงเพาะปลูกได้ก็จะออกรับจ้าง พบว่างานนอกฟาร์มที่นิยม ได้แก่ งานรับจ้างที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยวพืชผักและไม้ผลเป็นงานหลักของครัวเรือนยากจนทั้งหมดในกลุ่มนี้ และมีบางครัวเรือนที่มีอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ เสริมด้วยเช่นกัน คือ การทำงานเป็นลูกจ้างฝ่ายคัดผักของโครงการหลวงในพื้นที่ สำหรับงานก่อสร้าง มีครัวเรือนในกลุ่มคิดเป็นเพียงร้อยละ 18 ซึ่งเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงอย่างเดียว และงานการรับจ้างทำจักสานร้อยละ 9 ซึ่งเป็นชนเผ่าม้งเท่านั้น งานนอกฟาร์มทั้งหมดยกเว้นลูกจ้างโครงการหลวงนั้นเป็นงานที่ได้รับความนิยมจากเกษตรกรมากที่สุดเช่นเดียวกับในกลุ่มที่ 1 แต่แตกต่างที่ครัวเรือนกลุ่มนี้จะมีเวลาในการออกรับจ้างน้อยกว่า เช่น ในยามว่างจากการเพาะปลูกของตนเองทั้งในและนอกฤดูการผลิตของครัวเรือนทั้งพืชยังชีพและพืชผักซึ่งเฉลี่ยแล้วกลุ่มนี้จะออกรับจ้างเฉลี่ย 10 เดือนต่อปี มีจำนวนวันการประกอบอาชีพงานนอกฟาร์มประมาณ 10 – 15 วันต่อเดือน โดยได้รายได้เฉลี่ย 15,964 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 38 ของรายได้ทั้งหมด

กลุ่มการผลิตที่ 3 การทำงานนอกฟาร์มทั้งในกรณีที่เป็นอาชีพสร้างรายได้ประจำและเมื่อเกิดความต้องใช้จ่ายอย่างเร่งด่วน ซึ่งโดยภาพรวมของกลุ่มนี้มีงานหลักก็คือการเพาะปลูกของครัวเรือน แต่ในกรณีที่มีแรงงานในครัวเรือนว่างจากการเพาะปลูกของครัวเรือนแล้วก็มีแรงงานบางส่วนออกรับจ้างทั่วไปในท้องถิ่น พบว่าครัวเรือนกลุ่มนี้ร้อยละ 94 ยังนิยมมีอาชีพเสริมโดยเป็นแรงงานการเกษตร วัตถุประสงค์หลักเพื่อการหาเงินทุนหมุนเวียนในการเพาะปลูกพืชผักเพื่อการค้าของครัวเรือนเป็นสำคัญ จำนวนการออกรับจ้างเฉลี่ย 10 เดือนต่อปีนี้ จำนวนวันการทำงานประมาณ 5 - 10 ครั้งต่อเดือน โดยได้รายได้เฉลี่ย 17,400 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 30 ของรายได้ทั้งหมด แต่ครัวเรือนร้อยละ 23 ของกลุ่มจะมีอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการเป็นแรงงานรับจ้าง ได้แก่ ครัวเรือนร้อยละ 11 ที่มีการค้าขายพืชผักไปยังตลาดในเมืองเฉลี่ย 5 ครั้งต่อเดือนหรือขึ้นอยู่กับ

ปริมาณพืชผักที่ออกในช่วงเวลานั้น โดยว่าจ้างรถในการขนส่งผลผลิตไปยังตลาดในเมือง คราวเรือนร้อยละ 5 รับจ้างขับรถของส่งพืชผักไปตลาดในเมือง นอกจากนี้ยังมีคราวเรือนร้อยละ 5 ของกลุ่มที่รับทำตะกร้าหรือก๊วยใส่ผักเมื่อมีผู้สั่งทำ

กลุ่มการผลิตที่ 4 เป็นกลุ่มที่มีงานการเพาะปลูกของตนเองตลอดทั้งปีจึงมีคราวเรือนเพียงร้อยละ 50 เท่านั้นที่ระบุว่ามีการออกรับจ้างภาคการเกษตรเพียงในยามที่มีปัญหาการขาดแคลนเงินเป็นอย่างมาก และส่วนใหญ่งานที่ออกไปทำจะต้องได้รับค่าตอบแทนสูง เช่น การรับเหมาเก็บเกี่ยวผลผลิตพืชผัก การตัดแต่งกิ่งไม้ผล และงานประเภทรับจ้างในระยะยาวประมาณ 10 – 20 วัน โดยได้รายได้เฉลี่ย 14,076 บาทต่อคราวเรือนต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 21 ของรายได้ทั้งหมด โดยในช่วงเวลาที่ว่างจากการเพาะปลูกของคราวเรือน เช่น ช่วงเดือนเมษายนนั้นก็มักจะออกไปรับจ้างเก็บผลผลิตลึนจีในสวนซึ่งจะได้ค่าแรงประมาณ 100 บาทต่อคนต่อวัน เป็นต้น คราวเรือนบางส่วนที่มีแรงงานว่างในช่วงฤดูแล้งจะออกรับจ้างก่อสร้างในพื้นที่เช่นกัน

ทั้งนี้คราวเรือนในกลุ่มที่มีอาชีพเสริมนี้ยังมีอาชีพนอกฟาร์มอื่นๆ เสริมอีก ได้แก่ การขับรถขนผักซึ่งในกลุ่มนี้มีเพียงร้อยละ 5 ของกลุ่มซึ่งเป็นคราวเรือนมั่งเท่านั้น โดยจะออกรับจ้างซึ่งมีเพียง 2 – 3 ครั้งต่อเดือนเท่านั้นหรือขึ้นอยู่กับช่วงเวลาที่ผู้ว่าจ้างตรงกับเวลาที่ว่างจากการเพาะปลูก ในรายที่ทำการค้าขายพืชผักไปยังตลาดในเมืองนั้นเฉลี่ย 5 ครั้งต่อเดือนหรือขึ้นอยู่กับปริมาณพืชผักที่ออกในช่วงเวลานั้น โดยพบว่ามั่งที่จ้างรถรับจ้างขนผักและที่ใช้รถยนต์ของตนเองในการขนส่งสินค้าการเกษตรไปยังในเมือง และคราวเรือนยากจนคิดเป็นร้อยละ 5 ของกลุ่มซึ่งเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงบางส่วนที่มีสมาชิกในคราวเรือนไปทำงานในอู่ซ่อมรถยนต์ในเมือง

7.3 การปรับตัวด้านการแลกเปลี่ยน

สำหรับคราวเรือนยากจนในปัจจุบันนั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนที่ผ่านตลาด โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนเป็นหลักเท่านั้น และการแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านระบบตลาดที่สำคัญของคราวเรือนยากจนได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกเพื่อการค้า โดยทั่วไปจะเห็นได้ว่าการขายผลผลิตของคราวเรือนยากจนนั้นนิยมขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อในพื้นที่โดยตรง ซึ่งคราวเรือนยากจนเหล่านี้ระบุว่าป็นวิธีการที่เน้นการขายเหมาเป็นหลักเนื่องจากการจัดการที่ง่ายและสะดวกสบาย

แต่ตลาดการรับซื้อผลผลิตเหล่านี้ทำให้เกษตรกรได้รับราคาผลผลิตที่ต่ำและไม่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าได้ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาราคาผลผลิตที่ได้นั้นต่ำเกินไปหรือในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถหาพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อผลผลิตของตนเองได้เลยนั้นทำให้คราวเรือนเหล่านี้จำเป็นต้องทิ้งผลผลิตทั้งหมดที่ตนเองปลูกให้เสียหายโดยไม่มีการขายเลยซึ่งผลกระทบที่ตามมาคือการขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียนในการเพาะปลูกครั้งต่อไป การปรับตัวของคราวเรือนยากจนที่เกิดขึ้นนั้นได้แก่ การหาแหล่งตลาดอื่นที่ได้รับความนิยมสูงขึ้น โดยพบว่ามี 2 ตลาด ได้แก่ ตลาดรับซื้อผลผลิตของมูลนิธิโครงการหลวง และตลาดผลผลิตในเมือง คราวเรือนยากจนจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการแลกเปลี่ยนใน

ระบบตลาดถึงร้อยละ 92 ซึ่งสามารถจำแนกวิธีการตลาดในการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรออกได้ 3 แห่ง อธิบายได้ดังนี้

การซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเข้ามารับซื้อผลผลิตถึงในหมู่บ้านเป็นช่องทางที่ได้รับความนิยมจากครัวเรือนยากจนมากที่สุดเนื่องจากได้รับความสะดวกสบาย ขั้นตอนในการตกลงราคาและการรับซื้อไม่ยุ่งยาก ลักษณะการซื้อขายมีทั้งแบบการขายตัดเกรดและการขายเหมา โดยการซื้อขายแบบเหมาจะได้รับความนิยมมากกว่าแบบการคัดเกรด แม้ว่าจะได้รับราคาผลผลิตที่ต่ำกว่าแต่เนื่องจากเกษตรกรไม่ต้องเสียเวลาในการจัดการด้านการเก็บเกี่ยวและกักคุณภาพผลผลิต โดยพ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บเกี่ยวและลำเลียงขนส่งทำให้เกษตรกรไม่ต้องแบกรับภาระต้นทุนในส่วนนี้ สำหรับเงินค่าซื้อขายผลผลิตนั้นเกษตรกรจะได้รับเงินทันที ราคาของผลผลิตจะถูกกำหนดจากราคาตลาดและปริมาณผลผลิตในพื้นที่ โดยพ่อค้าจะเป็นผู้เสนอราคาและมีการต่อรองกันกับเกษตรกรผู้ขายผลผลิต แต่อย่างไรก็ตามอำนาจการต่อรองราคาของพ่อค้าจะมากกว่าเกษตรกรอยู่เสมอ ทำให้เกษตรกรที่ขายผลผลิตผ่านตลาดนี้ได้รับราคาที่ต่ำกว่าตลาดอื่นเสมอ พบว่าครัวเรือนร้อยละ 63 ของทั้งหมดนิยมขายผ่านตลาดนี้เป็นอันดับแรก จำแนกได้เป็นครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 67.6 ของชนเผ่า และม้งร้อยละ 55 ของชนเผ่า

การขายผลผลิตผ่านโครงการหลวง มีลักษณะการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร แบบการกำหนดโควตาโดยเกษตรกรผู้ที่จะได้รับโควตาขายผลผลิตให้กับโครงการหลวงนั้นจะต้องเป็นสมาชิกและต้องแจ้งความจำนงค์ในการขายผลผลิตต่อศูนย์พัฒนาฯ ที่ประจำอยู่ในพื้นที่ ด้านตลาดผลผลิตที่เกษตรกรขายผ่านในช่องทางนี้ยังต้องมีการกำหนดมาตรฐานและตรวจคุณภาพของผลผลิตทำให้มีขั้นตอนที่ยุ่งยากกว่าตลาดประเภทแรก ระดับราคาซื้อขายผลผลิตถูกกำหนดโดยทางมูลนิธิโครงการหลวงซึ่งจะได้รับราคาที่สูงกว่าตลาดอื่น การกำหนดระยะเวลาในการจ่ายเงินแก่เกษตรกรผู้ขายผลผลิตนั้นจะเกิดขึ้นหลังจากที่ศูนย์ฯ ได้ส่งผลผลิตและทางสำนักงานคอกาได้จัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายในงวดนั้นๆ ลึ้นสุดลงทำให้เงินค่าผลผลิตที่เกษตรกรได้รับนั้นจะช้ากว่าการขายผ่านตลาดอื่นๆ แต่ก็มีข้อดีที่ได้อายุสูงและการจ่ายเงินมีความแน่นอน พบว่ามีครัวเรือนยากจนร้อยละ 16.6 จากทั้งหมดที่นิยมขายผลผลิตผ่านโครงการหลวงเป็นอันดับแรก ประกอบด้วยครัวเรือนม้งร้อยละ 10 ของชนเผ่าและครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 20.5 ของชนเผ่าเท่านั้น

การนำผลผลิตขายยังตลาดในเมือง มีลักษณะที่เกษตรกรจะต้องเก็บเกี่ยวและทำการขนส่งไปจำหน่ายด้วยตนเองในเมือง แม้ว่าเกษตรกรผู้ให้นำผลผลิตไปขายยังตลาดจำเป็นจะต้องแบกรับภาระต้นทุนในส่วนต่างๆ ไว้เองก็ตามทั้งความเสี่ยงทางการขนส่ง ความเสียหายของผลผลิตระหว่างขนส่ง ความไม่แน่นอนของตลาดรับซื้อ อีกทั้งต้องเสียเวลาในการจัดการหลังการเก็บเกี่ยวและลำเลียงขนส่งแต่เนื่องจากค่าตอบแทนที่สูงกว่าตลาดพ่อค้าคนกลางหลายเท่าทำให้เกษตรกรผู้ที่มีศักยภาพเพียงพพยายามที่จะนำผลผลิตของตนเองลงไปขายยังตลาดนี้ วิธีการซื้อขายทำโดยเก็บเกี่ยวผลผลิตในแปลงด้วยแรงงานในครัวเรือนหรืออาจว่าจ้างแรงงานรับจ้างในพื้นที่ จากนั้นจะทำการลำเลียงขึ้นรถยนต์ของตนเองหรือ

รถที่ทำการว่าจ้างเพื่อขนส่งผลผลิตในราคา 1 บาทต่อกิโลกรัม เฉลี่ย 1,000 – 1,500 กิโลกรัมต่อครั้ง ตลาดที่นิยมนำผลผลิตไปขายนั้นได้แก่ตลาดขายส่งผลผลิตทางการเกษตร คือ ตลาดเมืองใหม่ โดยผู้ซื้อผลผลิตส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าขายปลีกในตลาดต่างๆ ร้านอาหาร และผู้บริโภคคนสุดท้าย พบว่ามีครัวเรือนร้อยละ 3.7 มีการขายผ่านตลาดนี้ประกอบด้วยครัวเรือนมั่งเพียงอย่างเดียวร้อยละ 10 ของชนเผ่า

อีกกรณีหนึ่งคือการที่เกษตรกรนำผลผลิตไปวางขายปลีกในตลาดขนาดใหญ่ เช่น กาดหลวง กาดลำไย เป็นต้น ในกรณีนี้เกษตรกรจะนำผลผลิตไปไม่มากเท่ากับกรณีแรกโดยเกษตรกรจะจ่ายค่าเดินทางครั้งละ 80 บาทต่อคน ค่าตอบแทนที่ได้เป็นราคาตลาดขายปลีกซึ่งสูงกว่าราคาท้องถิ่นและตลาดขายส่งเช่นกัน ปัญหาที่พบ คือ พื้นที่ในการขายของมักอยู่ตามริมทางเดินเท้าและบ่อยครั้งที่ถูกเจ้าหน้าที่เทศกิจไล่ที่และต้องจ่ายค่าปรับ แม้การขายผลผลิตผ่านตลาดนี้จะเป็นช่องทางที่ครัวเรือนยากจนในพื้นที่นิยมน้อยกว่าตลาดในสองประเภทแรกแต่ด้วยราคาและความต้องการของตลาดรับซื้อที่สูงกว่าทำให้เป็นแรงจูงใจที่ครัวเรือนส่วนหนึ่งเริ่มสนใจที่จะขายผลผลิตในตลาดนี้ พบว่าเป็นครัวเรือนร้อยละ 3.7 ประกอบด้วยครัวเรือนมั่งร้อยละ 10 ของชนเผ่า

กลุ่มการผลิตที่ 1 ในกลุ่มนี้มีจำนวนครัวเรือนร้อยละ 55 ที่ขายผลผลิตทางการเกษตรของตนและเลือกที่จะทำขายในตลาดพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้านเพียงช่องทางเดียวเท่านั้นซึ่งถือว่าเป็นตลาดที่สะดวกสบายที่สุดเนื่องจากครัวเรือนยากจนในกลุ่มนี้ไม่มีผู้ที่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่แฮ อีกทั้งขนาดการผลิตของครัวเรือนในกลุ่มนี้มีปริมาณเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้กลุ่มการผลิตนี้ยังไม่มีครัวเรือนใดเลยที่มีตลาดสำรองหากไม่สามารถขายผลผลิตในตลาดหลักได้

กลุ่มการผลิตที่ 2 ในกลุ่มนี้มีครัวเรือนร้อยละ 64 ยังคงมีการขายให้กับพ่อค้าคนกลางเป็นอันดับแรกเช่นกันด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับกลุ่มแรก แต่อย่างไรก็ตามครัวเรือนที่เหลืออีกร้อยละ 36 เลือกที่จะขายผลผลิตทางการเกษตรของตนเองให้กับโครงการหลวงเป็นอันดับแรกเนื่องจากได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่แฮและได้มีการกู้ยืมปัจจัยการผลิตทั้งเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยเคมีเพื่อใช้ในการเพาะปลูกจำนวนมากจึงเลือกที่จะขายผลผลิตส่วนใหญ่ให้กับโครงการหลวงก่อนเป็นอันดับแรกและผลผลิตที่เหลือจึงขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ในขณะที่ตลาดรองของครัวเรือนร้อยละ 38 ของกลุ่มคือตลาดพ่อค้าคนกลางและครัวเรือนร้อยละ 18 ของกลุ่ม คือตลาดโครงการหลวง

กลุ่มการผลิตที่ 3 ครัวเรือนร้อยละ 73 ยังคงเลือกที่จะขายผลผลิตทางการเกษตรของตนให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อในพื้นที่ด้วยเหตุผลคือมีความสะดวกสบายกว่าการซื้อขายในช่องทางอื่นและไม่มียานพาหนะที่จะลำเลียงผลผลิตไปขายเองยังตลาดในเมือง เพื่อหลีกเลี่ยงต่อการเผชิญปัญหาการขาดแคลนตลาดรองรับผลผลิตของตนทำให้ครัวเรือนในกลุ่มนี้มากกว่าร้อยละ 60 มักจะมีช่องทางการตลาดอื่นเป็นทางเลือกที่สองเมื่อเกิดภาวะสินค้าล้นตลาดทางเลือกดังกล่าวมีทั้งขายให้กับโครงการหลวงสำหรับครัวเรือนที่เป็นสมาชิก สหกรณ์แม่แฮและนำที่ผลผลิตไปขายเองยังตลาดในเมืองแม้จะมีความยุ่งยากมากกว่าช่องทางการขายแบบแรกเนื่องจากได้รับราคาที่ต่ำกว่า ตลาดรองของครัวเรือนร้อยละ 50 คือตลาดในเมือง ร้อยละ 33 คือตลาดโครงการหลวง และร้อยละ 11 คือตลาดพ่อค้าคนกลาง

กลุ่มการผลิตที่ 4 ครั้วเรื้อนร้อยละ 67 ของกลุ่มเลือกที่จะขายผ่านพ่อค้าคนกลางเนื่องจากการเพาะปลูกของครั้วเรื้อนเหล่านี้มีอยู่ตลอดทั้งปีและต้องการลดความยุ่งยากในขั้นตอนการจัดการด้านการตลาดเพื่อให้เกิดความเพียงพอของแรงงานในการเพาะปลูก แต่อย่างไรก็ตามครั้วเรื้อนชนเผ่าม้ง ในกลุ่มนี้นิยมที่จะนำผลผลิตทางการเกษตรของตนไปขายในเมืองเองมากกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยมีครั้วเรื้อนร้อยละ 28 ของกลุ่มเลือกที่จะขายผลผลิตในเมืองเป็นอันดับแรก และครั้วเรื้อนเกือบร้อยละ 5 ของกลุ่มเท่านั้นเลือกที่จะขายผลผลิตผ่านตลาด โครงการหลวงเป็นอันดับแรก ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงตลาดรองของกลุ่มการผลิตนี้จะเห็นได้ว่าการเลือกตลาดโครงการหลวงมากถึงร้อยละ 38 รองลงมาคือตลาดพ่อค้าคนกลางร้อยละ 19 และตลาดในเมืองอันดับสุดท้ายร้อยละ 6 เท่านั้น

ตารางที่ 7.5 วิธีการตลาดหลักและรองของครั้วเรื้อนชาวกอง

กลุ่มครั้วเรื้อนชาวกอง	วิธีการตลาดของครั้วเรื้อน (ร้อยละครั้วเรื้อน)		
	พ่อค้าคนกลาง	โครงการหลวง	ขายในเมือง
ตลาดหลัก			
ชนเผ่า			
ม้ง	55	10	35
กะเหรี่ยง	68	21	-
กลุ่มการผลิต			
1. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า < 25 %	55	-	-
2. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 25 – 50 %	64	36	-
3. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 50 – 75 %	73	22	5
4. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า > 75 %	67	5	28
ตลาดรอง			
ชนเผ่า			
ม้ง	35	25	20
กะเหรี่ยง	15	26	3
กลุ่มการผลิต			
1. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า < 25 %	-	-	-
2. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 25 – 50 %	36	18	-
3. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า 50 – 75 %	11	33	50
4. กลุ่มผลิตพืชเพื่อการค้า > 75 %	19	38	6

ที่มา : การสำรวจ, 2544

7.4 การปรับตัวด้านการถือครองทรัพย์สิน

ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มักจะมีเพียงทรัพย์สินขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น เช่น ที่อยู่อาศัย เครื่องมือการเกษตร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ครัวเรือนเหล่านี้มีการถือครองจำนวนน้อย และมีการใช้จ่ายเพื่อการสะสมทรัพย์สินเหล่านี้ไม่มากเท่าใดนัก สำหรับเงินรายได้ของครัวเรือนมักเพียงพอในระดับการบริโภคและออมเพื่อการลงทุนเพาะปลูกไม่มากเท่าใดนักเช่นกันทำให้ในกรณีที่เกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นจะทำให้ครัวเรือนยากจนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ดีเท่าใดนักเนื่องจากทุนทรัพย์หรือสินทรัพย์มีไม่เพียงพอและอาจเกิดผลกระทบทำให้ครัวเรือนมีความขาดแคลนในเวลาต่อมาได้เช่นกัน

ครัวเรือนยากจนมีการปรับตัวในด้านนี้หากเกิดปัญหาขาดแคลน โดยวิธีการหลัก คือ การขายทรัพย์สินของตนเองที่มีอยู่ ได้แก่ สัตว์เลี้ยง ทั้ง สุกร โค และกระบือ ในกรณีที่จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากและเร่งด่วน ในกรณีที่ครัวเรือนยากจนมีปัญหาหลักด้านที่ดินเพื่อการเพาะปลูกนั้นจะมีการหาทางออกโดยการกู้ยืมหรือเช่าจากญาติ เพื่อนบ้าน และหน่วยงานจากภายนอก เช่น เงินเพื่อการลงทุน วัสดุการเกษตร ที่ดิน และเครื่องมือการเกษตรต่างๆ

ประเภทการถือครองทรัพย์สิน

การถือครองทรัพย์สินของครัวเรือนยากจนนั้นมีตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนกระทั่งสิ่งของฟุ่มเฟือย โดยการเพาะปลูกของครัวเรือนและอาชีพนอกฟาร์มมีผลให้เกิดความแตกต่างในระดับรายได้และทรัพย์สินของครัวเรือนยากจน ประเภทของทรัพย์สินครัวเรือน ได้แก่ เงินออม เครื่องประดับมีค่า สัตว์เลี้ยง ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ เครื่องใช้ไฟฟ้า การถือครองที่ดิน โดยวิธีการสะสมทรัพย์สินเป็นสิ่งที่อาจมีความแตกต่างกันออกไป เช่น การซื้อด้วยเงินสดหรือผ่อน การกู้ยืมหรือเช่า มรดก และการจับจองหรือหามาด้วยตนเอง

สัตว์เลี้ยงโดยทั่วไปพบว่ามีจำนวน 4 ชนิดที่ครัวเรือนยากจนทำการเลี้ยง ได้แก่ ไก่ สุกร โค และกระบือ ซึ่งวัตถุประสงค์การเลี้ยงสัตว์ทั้งสุกรและไก่จะเลี้ยงไว้เพื่อการประกอบพิธีกรรมและการบริโภค สำหรับโคและกระบือเลี้ยงไว้เพื่อเป็นการออมทรัพย์เท่านั้น พบว่าส่วนใหญ่สัตว์เลี้ยงของครัวเรือนที่พบว่าเลี้ยงกันมากที่สุด คือ สุกร โดยมี ครัวเรือนถึงร้อยละ 87 ที่เลี้ยงสุกร (เลี้ยงประมาณ 1 - 5 ตัวต่อครัวเรือน) รองลงมาคือครัวเรือนร้อยละ 51.8 เลี้ยงไก่ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีจำนวนมากที่สุดต่อครัวเรือน (เลี้ยงกัน 1- 10 ตัวต่อครัวเรือน) และ โคจะเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 10.8 ทำการเลี้ยงซึ่งเป็นครัวเรือนของกะเหรี่ยงเท่านั้นที่เลี้ยงโค และกระบือเป็นสัตว์ที่มีการเลี้ยงน้อยที่สุดและเลี้ยงเฉพาะพบเพียงครัวเรือนกะเหรี่ยง คิดเป็นร้อยละ 7.4 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดเท่านั้น

ตารางที่ 7.6 จำนวนสัตว์เลี้ยงของครัวเรือนยากจน

กลุ่มครัวเรือน	ร้อยละครัวเรือน			
	สุกร	ไก่	โค	กระบือ
1. กลุ่มผลิตพืชบริโภค > 75 %	100	55.5	-	11
2. กลุ่มผลิตพืชการค้า 25 – 50 %	91	82	18	9
3. กลุ่มผลิตพืชการค้า 50 – 75 %	89	61	11	5
4. กลุ่มผลิตพืชการค้า > 75 %	81	75	6	6

ที่มา : การสำรวจ, 2544

ครัวเรือนยากจนทุกกลุ่มนิยมที่จะเลี้ยงสัตว์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการประกอบพิธีกรรม การใช้เป็นอาหารของครัวเรือนในยามขาดแคลน และเป็นแหล่งเงินออมที่สำคัญของครัวเรือน ครัวเรือนส่วนใหญ่ระบุว่า จะทำการขายสัตว์เลี้ยงบางส่วนที่อาจจะมีจำนวนมากเกินไปและในยามขาดแคลนเงิน เช่น ช่วงเปิดภาคเรียนของบุตรหลาน เจ็บป่วย การสร้างบ้าน การซื้อรถจักรยานยนต์ เป็นต้นพบว่าสุกรเป็นสัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงกันทุกครัวเรือนและสามารถขายได้ราคา ราคาสุกรเฉลี่ย 300 – 500 บาทต่อตัว และพ่อแม่สุกร 900 – 1,300 บาทต่อตัว ขึ้นอยู่กับขนาดของหมูและราคาตกลงของผู้ทำการซื้อขาย

ไก่เป็นสัตว์เลี้ยงที่ครัวเรือนยากจนนิยมรองลงมาโดยจะเลี้ยงไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีเรียกขวัญเมื่อเจ็บป่วย การเลี้ยงผีเมื่อทำการเพาะปลูก เป็นต้น อีกทั้งยังใช้ในการบริโภคเมื่อเกิดการขาดแคลนแต่ไม่นิยมขายไก่เพื่อสร้างรายได้ สำหรับ โคและกระบือพบว่าเป็นสัตว์เลี้ยงชนเผ่ากะเหรี่ยง โดยมีครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 13 เท่านั้นที่เลี้ยงสัตว์สองชนิดนี้ แม้ในอดีตครัวเรือนจะเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์สำหรับใช้ไถนาบ้างก็ตามแต่ในปัจจุบันหน้าที่ด้านการเพาะปลูกได้หมดไป โคและกระบือจึงถูกเลี้ยงในลักษณะการเป็นแหล่งออมทรัพย์ขนาดใหญ่ของครัวเรือนยากจนเพียงประการเดียวเท่านั้น ตลาดการซื้อขายมีทั้งในชุมชนและพ่อค้าเร่ที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน ราคาของลูกโคและกระบือเฉลี่ย 5,000 – 8,000 บาท/ตัว และราคาพ่อแม่โคและกระบือเฉลี่ย 10,000 – 15,000 บาท/ตัว

การเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารนั้นหากมีการเปรียบเทียบในด้านต่างๆ แล้วพบว่าค่อนข้างเหมือนกันทั้งชนิดและจำนวนการเลี้ยง โดยในการเลี้ยงสุกรเฉลี่ย 3 – 5 ตัวต่อครัวเรือนเท่านั้นเนื่องจากจำนวนแรงงานที่มีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ไก่อาจจะมีจำนวนที่แตกต่างกันบ้าง โดยในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ผลิตพืชเพื่อยังชีพตั้งแต่ร้อยละ 50 ขึ้นไปมีการเลี้ยงเพียง 4 – 6 ตัวเท่านั้น

แต่กลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีการผลิตเชิงพาณิชย์ตั้งแต่ร้อยละ 50 มีการเลี้ยงไก่ประมาณ 13 – 16 ตัวต่อครัวเรือน โดยความแตกต่างในการเลี้ยงไก่นั้นเนื่องจากจำนวนรัฐพืชเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ที่ครัวเรือนยากจนในแต่ละกลุ่มผลิตได้นั้นมีไม่เท่ากันจึงเป็นตัวกำหนดจำนวนการเลี้ยงไก่ด้วยเช่นกัน สำหรับ

การเลี้ยงโคและกระบือนั้นในแต่ละกลุ่มจะมีเพียง 1 – 2 ครัวเรือนเท่านั้นที่ทำการเลี้ยงเนื่องจากต้องออกไปดูแลโคและกระบือในป่า 5 – 6 ครั้งต่อเดือนซึ่งเป็นการยุ่งยากและต้องอาศัยแรงงานเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จะมีเพียงบ้านหนึ่งหลังเท่านั้น ซึ่งบ้านของครัวเรือนยากจนชนเผ่ากะเหรี่ยงจะมีลักษณะตัวบ้านยกสูงจากพื้นและภายในตัวบ้านจะมีทั้งที่เป็นห้องลักษณะโถงใหญ่และที่มีการแบ่งพื้นที่เป็นห้องต่าง ๆ สำหรับครัวเรือนยากจนชนเผ่าม้งยังคงนิยมปลูกบ้านแบบชั้นเดียวติดกับพื้นดิน โดยบ้านจะถูกแบ่งเป็นห้องต่าง ๆ ตามการใช้สอย สำหรับในปัจจุบันทั้งครัวเรือนยากจนม้งและกะเหรี่ยงตั้งแต่กลุ่มการผลิตที่ 1 – 4 นั้น นิยมสร้างตัวบ้านจากไม้เนื้อแข็งเกือบทุกหลังคาเรือน มีเพียงครัวเรือนร้อยละ 5 ของกลุ่มคนยากจนทั้งหมดเท่านั้นซึ่งเป็นครัวเรือนกะเหรี่ยงในกลุ่มการผลิตที่ 1 ยังมีส่วนประกอบของตัวบ้านที่ทำมาจากไม้ไผ่ซึ่งมีความทรุดโทรมอย่างมาก ความแตกต่างของลักษณะบ้านที่มีความชัดเจน ได้แก่ หลังคา ซึ่งประกอบด้วยหลังคาหญ้าแฝก สังกะสี และกระเบื้อง แม้ครัวเรือนยากจนร้อยละ 52.5 จะยังมุงด้วยหญ้าแฝก แต่เนื่องจากคงทนน้อยและต้องเปลี่ยนทุกๆ ปี ซึ่งมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 300 – 400 บาทต่อครั้ง ทำให้ในช่วงหลังครัวเรือนร้อยละ 47.5 มีการเปลี่ยนแปลงมาใช้หลังคาสังกะสีหรือกระเบื้องแทนเนื่องจากอายุการใช้งานยาวนานกว่าหลายเท่าตัว

สำหรับการได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยของครัวเรือนยากจนนั้นก็จะมีลักษณะคล้ายกันทุกกลุ่ม โดยที่ดินจะได้รับมรดกจากพ่อแม่ หลังจากที่มีการสมรสและแยกมาตั้งครอบครัวออกไป บุตรจะมีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการสร้างบ้านซึ่งอาจจะได้รับการช่วยเหลือด้านแรงงานจากกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิดกันในการเลื่อยไม้และการสร้างตัวบ้าน

เครื่องใช้ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น การถือครองของครัวเรือนยากจนอยู่ในระดับต่ำคือมีเพียงเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานเท่านั้น พบว่าสินทรัพย์ที่ครัวเรือนยากจนถือครองมากที่สุดคือ รถจักรยานยนต์ ถึงร้อยละ 40.7 ของครัวเรือนทั้งหมดเนื่องจากจำเป็นในการเดินทางไปแปลงเพาะปลูกซึ่งการได้มา คือ ซื้อผ่อนต่อจากเจ้าของเดิมในราคาถูก รองลงมาคือวิทยุเพื่อรับฟังข่าวสารและให้ความบันเทิง ครัวเรือนร้อยละ 44.4 การได้มา คือ ซื้อใหม่จากร้านค้าเพราะมีราคาไม่สูงนักสำหรับโทรศัพท์มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 18.5 ทรัพย์สินดังกล่าวนี้พบว่าครัวเรือนกะเหรี่ยงมีแนวโน้มการถือครองมากกว่าม้ง

ยานพาหนะที่ครัวเรือนเกษตรกรยากจนใช้มีทั้งหมด 3 ประเภท คือ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ และรถจักรยาน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรยากจนนิยมใช้ยานพาหนะประเภทรถจักรยานยนต์มากที่สุดถึงร้อยละ 38.8 ของครัวเรือนทั้งหมดเนื่องจากราคาถูกและสามารถเดินทางไปในพื้นที่ต่าง ๆ ได้สะดวกและรวดเร็วโดยการซื้อของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วง 5 ปีหลังนี้และเป็นจักรยานยนต์ที่ผ่านการใช้งานมาแล้วทั้งสิ้น รองลงมาเป็นรถยนต์ซึ่งมีครัวเรือนเพียงร้อยละ 5.5 เป็นชนเผ่าม้งเท่านั้นโดยรถยนต์มีอายุการใช้งานมากกว่า 8 ปีขึ้นไปทั้งหมด วัตถุประสงค์การใช้เพื่อขนส่งผลผลิตของครัวเรือนเป็นหลัก สำหรับจักรยานเป็นยานพาหนะที่มีความนิยมน้อยที่สุดซึ่งมีเพียงร้อยละ 3.7 เท่านั้น การได้มาของรถยนต์และจักรยานยนต์นั้นพบว่าครัวเรือนทั้งหมดจะซื้อรถที่ผ่านการใช้งานมา

แล้วเนื่องจากมีราคาที่ถูกกว่าและยังสามารถใช้งานได้โดยลักษณะการซื้อขายจะเป็นแบบซื้อสดเป็นหลัก เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคริวเรื่อนยากจนมั่งและกะเหรี่ยงแล้วจำนวนคริวเรื่อนมั่งจะมียานพาหนะมากกว่ากะเหรี่ยงโดยคริวเรื่อนมั่งมีถึงร้อยละ 55 ในขณะที่คริวเรื่อนกะเหรี่ยงมีเพียงร้อยละ 35.3 ของชนเผ่า

เครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตรของคริวเรื่อนยากจนทั้งหมดจะเป็นเครื่องมือการเกษตรแบบง่าย ๆ เช่น จอบ มีด พร้า และเสียม โดยอุปกรณ์การเกษตรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ของแต่ละคริวเรื่อนจะมีมากกว่า 1 ชนิดและจำนวนมากกว่า 1 อัน รองลงมา คือ ถังพ่นยาฆ่าแมลง ซึ่งมีคริวเรื่อนเกษตรกรยากจนร้อยละ 56 ที่มีใช้ สำหรับเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตรขนาดใหญ่ ได้แก่ รถไถเดินตามและเครื่องสูบน้ำนั้น มีคริวเรื่อนเพียงร้อยละ 3.7 เท่านั้น สำหรับคริวเรื่อนที่ไม่มีเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตรบางชนิดใช้ก็จำเป็นต้องมีการยืมญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านใช้ โดยถังพ่นสารเคมีจะเป็นอุปกรณ์ที่คริวเรื่อนเกษตรกรยากจนยืมมากที่สุด

การถือครองที่ดินของคริวเรื่อนยากจนจะได้อาณาสิทธิ์มาโดยการได้รับมรดกจากพ่อแม่เป็นหลักเนื่องจากส่วนใหญ่จะไม่มีข้อมซื้อขายที่ดินกันทุกคริวเรื่อนจะไม่มีกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินและไม่สามารถเปิดพื้นที่ป่าเพื่อเป็นพื้นที่เพาะปลูกได้เนื่องจากเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตามคริวเรื่อนร้อยละ 63 จากทั้งหมดระบุว่าไม่มีพื้นที่ไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่ระบุเป็นคริวเรื่อนยากจนกะเหรี่ยงสูงถึงร้อยละ 73 ของชนเผ่า ในขณะที่ม้งมีเพียงร้อยละ 45 ของชนเผ่า ในกรณีที่จำนวนการถือครองที่ดินที่ค่อนข้างจำกัดจนไม่เพียงพอที่จะเพาะปลูกจะการแก้ไขปัญหา 2 วิธีการ คือ การยืมเปล่าและการเช่าที่ดินประมาณ 700 – 1,000 บาทต่อครั้ง จากการสัมภาษณ์พบว่าเจ้าของที่ดินผู้ที่ให้คริวเรื่อนยากจนยืมเปล่าที่ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันอย่างมาก ได้แก่ ญาติผู้ใหญ่ พี่น้อง หรือเพื่อนสนิท แต่ในกรณีการเช่าที่ดินนั้นความสัมพันธ์ของผู้ให้เช่าและคริวเรื่อนยากจนผู้เช่านั้นจะเป็นเพียงคนรู้จักกันเท่านั้น

กลุ่มการผลิตที่ 1 ร้อยละ 33 มีที่ดินไม่เพียงพอตั้งแต่การผลิตในระดับยังชีพจึงมีกลยุทธ์จัดการกับการขาดแคลนที่ดินเพาะปลูกโดยการยืมที่ดินว่างเปล่าจากญาติโดยไม่เสียค่าเช่าแต่อย่างใด วัตถุประสงค์เพื่อการปลูกพืชยังชีพเท่านั้น ในกลุ่มที่ 2 ร้อยละ 9 มีการยืมหรือเช่าที่ดินว่างเปล่าของเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง เช่นเดียวกับกลุ่มที่หนึ่งแต่เพื่อการปลูกพืชผักระยะสั้น แต่ในกลุ่มที่ 3 มีทั้งกลุ่มเกษตรกรที่ยืมเปล่าร้อยละ 11 และกลุ่มที่ใช้วิธีการเช่าที่ดินร้อยละ 22 ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้ยืมเพื่อการเพาะปลูกพืชผักระยะสั้นเช่นกัน และกลุ่มที่ 4 ร้อยละ 12.5 มีการเช่าที่ดินเพื่อการปลูกพืชระยะสั้นในช่วงฤดูแล้งเท่านั้น จะเห็นได้ว่าการยืมหรือเช่าเพื่อนบ้านเพื่อการเพาะปลูกพืชผักระยะสั้นเท่านั้น จำนวนที่ดินที่ถูกยืมจึงเป็นผืนเล็กๆ เพียง 1 – 3 ไร่เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบวิธีการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ไม่เพียงพอระหว่างม้งและกะเหรี่ยง พบว่าม้งมีแนวโน้มที่จะการเช่าโดยจากเงินให้แก่เจ้าของที่ดินมากกว่ากลุ่มคริวเรื่อนยากจนกะเหรี่ยงเนื่องจากการใช้ประโยชน์เพื่อการปลูกพืชเพื่อการค้าในฤดูแล้งที่ต้องมีแหล่งน้ำที่เพียงพอ แต่กะเหรี่ยงจะใช้วิธีการขอยืมจากญาติหรือเพื่อนบ้านที่มีพื้นที่ป่าเหล่าหรือพื้นที่รกร้าง

เพื่อใช้เพาะปลูกพืชยังชีพมากกว่า โดยในการยืมเปล่านั้นเป็นวิธีการในครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 23.5 ของชนเผ่าและม้งร้อยละ 10 ของชนเผ่า ในขณะที่การเช่าเป็นวิธีการในครัวเรือนม้งร้อยละ 20 ของชนเผ่าและกะเหรี่ยงร้อยละ 3.7 ของชนเผ่า

7.5 การปรับตัวด้านการใช้จ่ายของครัวเรือน

ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ค่าการใช้จ่ายของครัวเรือนทั้งเพื่อการบริโภค การลงทุน และการใช้หนี้มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นจากอดีตโดยค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรยากจนเกือบทั้งหมดมีแนวโน้มสูงขึ้นจากอดีตแต่มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 5 เท่านั้นที่ระบุว่าค่าใช้จ่ายของครัวเรือนยังคงเท่าเดิมหรือลดลงจากอดีตเนื่องจากการแยกไปมีครอบครัวของลูกหลานในครัวเรือน ปัจจัยสามอันดับแรกที่ทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ได้แก่ จำนวนสมาชิกของครัวเรือนเพิ่มขึ้น ราคาสินค้าต่าง ๆ แพงขึ้น และค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของลูกหลาน เช่น การที่ครัวเรือนต้องซื้อข้าวสารเพื่อการบริโภคเพิ่มขึ้น การมีค่าใช้จ่ายด้านน้ำมันเชื้อเพลิง การลงทุนที่ต้องใช้เงินทุนและวัสดุอุปกรณ์มากขึ้น และการที่ต้องมีค่าใช้จ่ายด้านการชำระหนี้จากการกู้ยืมเพื่อการลงทุน เป็นต้น

โดยการปรับตัวด้านค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นของครัวเรือนยากจนเพื่อลดค่าใช้จ่ายต่างๆ ลงด้วยการพึ่งพาอาหารในแหล่งธรรมชาติที่มีต้องซื้อจากร้านค้าหรือตลาดและเน้นอาหารจำพวกพืชผักและแป้งมากกว่าอาหารโปรตีน การปรับตัวด้านการลงทุนเพื่อการเพาะปลูกนั้นครัวเรือนยากจนจะมีการลงทุน โดยใช้เงินสดในการซื้อปัจจัยการผลิตเท่าที่จะสามารถหาเงินลงทุนได้ ในขณะที่การปรับตัวอีกประเภทด้านการใช้จ่ายลงทุนคือ การซื้อปัจจัยการผลิตในระบบเงินเชื่อจากร้านค้าหรือสหกรณ์การเกษตรและใช้เงินคืนภายหลังจากการขายผลผลิตการเกษตรซึ่งมีความเชื่อมโยงในการปรับตัวด้านการชำระหนี้ที่เกษตรกรจะพยายามจัดสรรเงินเพื่อใช้จ่ายด้านนี้เป็นอันดับแรกเมื่อได้เงินจากการขายผลผลิตและพยายามกู้ยืมให้น้อยที่สุดเพื่อให้เกิดภาวะเป็นหนี้สินน้อยที่สุด ซึ่งจะพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากการรับจ้างและการขายผลผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนเป็นหลักแทน สำหรับการปรับตัวในระยะยาวของการปรับลดทางด้านค่าใช้จ่ายของครัวเรือนนั้นคือการคุมกำเนิดในมารดาซึ่งทั้งม้งและกะเหรี่ยงยากจนเริ่มให้ความสำคัญในวิธีการนี้มากขึ้นโดยในกะเหรี่ยงจะมีแนวโน้มการใช้วิธีนี้มากกว่าม้ง

การใช้จ่ายหมวดการบริโภค

เป็นหมวดค่าใช้จ่ายที่ถือว่าจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตในขั้นพื้นฐาน และสามารถจำแนกค่าใช้จ่ายในหมวดนี้ออกเป็นประเภทต่างๆ ได้อย่างมาก ซึ่งค่าใช้จ่ายในหมวดนี้ประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายด้านอาหารเป็นค่าใช้จ่ายหลัก นอกนั้นเป็นส่วนประกอบที่เพิ่มขึ้นมา คือ ค่าแก๊สหุงต้ม ค่าเครื่องใช้อุปโภค ค่าเดินทาง ค่าน้ำ-ไฟฟ้า ค่าบริจาค ค่าซ่อมแซมบ้านเรือน ค่ารักษาโรค ค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และค่าเล่าเรียนบุตร อธิบายได้ดังนี้

ตารางที่ 7.7 สรุปค่าใช้จ่ายของครัวเรือนยากจนตามชนเผ่า

หมวดค่าใช้จ่าย	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน/ปี)	
	ม้ง	กะเหรี่ยง
ค่ากับข้าว (เดือน)	813	998
ค่าข้าวสาร (ปี)	3,434	2,464
เครื่องอุปโภค (เดือน)	315	168
ค่าน้ำประปา – ไฟฟ้า	500	994
เครื่องนุ่งห่มและเครื่องนอน (ปี)	1,905	887
ค่าการเดินทาง (ปี)	109	100
การศึกษาบุตร (ปี)	1,251	887
ค่ารักษาพยาบาล (ครั้ง)	53	37
เงินทำบุญ – ช่วยสังคม (ปี)	80	182
ค่าซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	1,012	1,464
เชื้อเพลิง	30	168

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 254452.8

ค่าใช้จ่ายด้านการบริโภคของครัวเรือนยากจน อาหารมีทั้งที่ได้จากแหล่งธรรมชาติและการซื้อจากตลาด ค่าใช้จ่ายด้านนี้มีแนวโน้มสูงขึ้นทั้งนี้เนื่องจากอาหารแปรรูปบางชนิดชนิดต้องซื้อจากตลาด ในขณะที่แหล่งอาหารตามธรรมชาติพวกพืชผักยังหาได้ทั่วไปในและสวนครัวและท้องถื่น พบว่าค่าใช้จ่ายด้านกับข้าวของครัวเรือนยากจนทั้งหมดเฉลี่ย 11,418 บาทต่อปี หรือเพียง 951.5 บาทต่อเดือนเท่านั้น ซึ่งค่าใช้จ่ายด้านนี้จะมีความสัมพันธ์กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนด้วย โดยถ้าจำนวนสมาชิกมากขึ้นค่าใช้จ่ายก็จะเพิ่มขึ้นตาม สำหรับค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนยากจนที่ถูกระบุว่าถูกซื้อในทุกๆ เดือน ได้แก่ น้ำตาล น้ำปลา ไข่ ผัก เนื้อสัตว์ เป็นต้น สำหรับในส่วนของ การซื้อข้าวสารของครัวเรือนยากจน นั้นมีการซื้อข้าวกินทุกปีเฉลี่ย 2,691 บาทต่อปี จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนยากจนยังมีกลวิธีที่ช่วยให้เกิดความประหยัดในการใช้จ่ายเพื่อการบริโภค โดยวิธีการบริโภคอาหารที่มีราคาถูกและมีอาหารที่ได้จากแหล่งธรรมชาติและที่ปลูกเองหรือจากท้องถื่น เช่น หน่อไม้ เห็ด กะหล่ำปลี ผักสวนครัว เป็นต้น ทำให้ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายลงได้บ้าง นอกจากนี้ครัวเรือนยากจนยังมีการแปรรูปอาหารผลผลิตทางการเกษตร เช่น ผักกาดเขียวปลีดองเค็ม เพื่อไว้บริโภคได้นานขึ้น

การใช้จ่ายทางด้านเชื้อเพลิงหุงต้มนั้น ครัวเรือนยากจนยังมีการใช้พื้นมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งได้จากป่าพื้นที่รอบชุมชนและในสวนไม้ผลของตนเอง ไม้สนถูกนำมาเป็นเชื้อไฟได้เป็นอย่างดี เนื่องจากยางในเนื้อไม้ทำให้ติดไฟได้ง่าย สำหรับไม้พื้นทั่วไปจะหาได้จากกิ่งไม้ผลที่เกษตรกรตัดออก

เพื่อตกแต่งดินหรือได้จากกิ่งไม้ที่อยู่ริมทางทั่วไปเช่นกัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ครัวเรือนยากจนได้เริ่มปรับเปลี่ยนมาใช้เชื้อเพลิงจากแก๊สหุงต้มบ้างแล้วเช่นกันเนื่องจากมีความสะดวกสบายและหาซื้อได้ง่าย การสัมภาษณ์พบว่าครัวเรือนยากร้อยละ 89 ยังใช้ไม้ฟืน โดยเฉพาะการหุงต้ม สำหรับครัวเรือนอีก 6 หลังคาเรือนหรือร้อยละ 11 นั้นระบุว่ามีการเปลี่ยนมาใช้ถ่าน ไม้ แก๊ส โดยเชื้อเพลิงกลุ่มนี้จะมีจำหน่ายในบางร้านค้าของหมู่บ้านเช่นกัน

เครื่องอุปโภคในครัวเรือน ได้แก่ สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก ยาสระผม แป้ง เป็นต้น เป็นของใช้ที่เริ่มเข้ามามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวเขาทุกครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามสินค้าเหล่านี้จะถูกพิจารณาจากราคามากกว่าคุณภาพเพื่อเป็นวิธีการประหยัดในค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายด้านนี้คือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จากการสำรวจพบว่าโดยเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ของครัวเรือนยากจนประมาณ 200 บาทต่อเดือน โดยครัวเรือนร้อยละ 33 จากทั้งหมดมีค่าใช้จ่ายด้านนี้ต่ำกว่า 500 บาทต่อเดือน

การเดินทางไปนอกหมู่บ้านของครัวเรือนยากจนนั้น มีทั้งลักษณะที่เดินทางอยู่ในบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านและการเดินทางไกลออกนอกหมู่บ้าน โดยการเดินทางแบบแรกเป็นการเดินทางเพื่อไปที่แปลงเพาะปลูกหรือไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องของตนเองซึ่งจะมีการเดินทางในลักษณะนี้บ่อยเกือบทุกวัน ในลักษณะที่สองที่เดินทางไกลจากชุมชน ได้แก่ การเดินทางไปในเมือง เดินทางไปต่างจังหวัด การเดินทางออกไปนอกหมู่บ้านแบบแรกประมาณ 1 - 4 ครั้งต่อเดือนพบในครัวเรือนร้อยละ 48 ของทั้งหมด โดยครัวเรือนกลุ่มนี้จะการเยี่ยมญาติพี่น้อง สำหรับการเดินทางในแบบที่สองนั้นประมาณ 1-2 ครั้งต่อปี ในครัวเรือนร้อยละ 30 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเดินทางท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น และการเดินทางในแบบที่สามเฉลี่ย 8 ครั้งต่อเดือนพบในครัวเรือนเพียงร้อยละ 15 เท่านั้นส่วนใหญ่เดินทางเพื่อการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรที่ตลาดในเมือง ใน ครัวเรือนร้อยละ 61 ระบุว่าการเดินทางที่ไกลที่สุดนั้น คือ ในเมืองเชียงใหม่ และอีกร้อยละ 15 ของทั้งหมดเดินทางไปที่ยื่น ๆ เช่น กรุงเทพฯ เชียงราย นครสวรรค์ เป็นต้น และมีครัวเรือนร้อยละ 16 ที่ระบุว่าเดินทางไปในระยะใกล้ๆ เท่านั้น เช่น บ้านกาด หมู่บ้านใกล้เคียง และต่างอำเภอ และครัวเรือนยากจนอีกร้อยละ 7 ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงทั้งหมดระบุว่าไม่เคยออกไปนอกหมู่บ้านเลย

ค่าไฟฟ้าและน้ำประปานั้น พบว่าในส่วนของน้ำประปาหมู่บ้านจะต้องจ่ายค่าบำรุงรักษาครัวเรือนละ 10 บาทต่อปีเท่านั้น แต่ในส่วนของการจ่ายค่าไฟฟ้านั้นขึ้นอยู่กับปริมาณการใช้ในแต่ละเดือน ครัวเรือนยากจนนั้นมักใช้ไฟฟ้าไม่สิ้นเปลืองเนื่องจากมีเพียงหลอดไฟเพื่อให้เห็นสว่างเท่านั้นที่จำเป็นต้องใช้อีกทั้งจำนวนครัวเรือนไม่มากนักที่มีเครื่องใช้ไฟฟ้า หลายครัวเรือนอาศัยรับชมข่าวสารต่างๆ จากโทรทัศน์ของเพื่อนบ้านหรือญาติสนิททำให้ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายด้านนี้ของครัวเรือนได้เช่นกัน ในครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้จะอาศัยเพียงการแสงสว่างจากเตาไฟฟืนในบ้านเท่านั้น พบว่าครัวเรือนร้อยละ 22 ไม่มีการเสียค่าไฟฟ้าแต่อย่างใดเนื่องจากยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เป็นครัวเรือนม้งและกะเหรี่ยงอย่างละครึ่ง

ครัวเรือนร้อยละ 50 ต้องจ่ายค่าไฟฟ้าไม่เกิน 50 บาทต่อเดือน และครัวเรือนร้อยละ 28 ต้องจ่ายค่าไฟฟ้า 50 บาทต่อเดือนขึ้นไป โดยพบว่ากะเหรี่ยงมีค่าใช้จ่ายในหมวดนี้มากกว่าม้ง

การบริจาคและทำบุญของครัวเรือนยากจนนั้น พบว่าจะมีการทำบุญอยู่ในช่วงประมาณ 5 - 30 บาทต่อครั้ง โดยครัวเรือนร้อยละ 22 เท่านั้น นิยมทำบุญที่วัด และอีกร้อยละ 89 ของครัวเรือนทั้งหมด เข้าร่วมกลุ่มฌาปนกิจของชุมชน โดยบริจาคเงินเมื่อมีคนในหมู่บ้านของตนเองตายลง ซึ่งจะพบว่าทั้งชนเผ่าม้งและกะเหรี่ยง ซึ่งบริจาคเพื่อศพเด็กอยู่ที่ 15 บาทต่อครัวเรือน และศพผู้ใหญ่อยู่ที่ 30 บาทต่อครัวเรือนต่อครั้ง

ค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างหรือปรับปรุงที่อยู่อาศัยนั้น จากการสัมภาษณ์พบว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนยากจนไม่มีการซ่อมแซมบ้านของตนเองมากกว่า 5 ปีแล้ว แต่ในส่วนของครัวเรือนยากจนที่มีการซ่อมแซมหรือต่อเติมบ้านของตนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนหลังคาร้อยละ 43 ค่าใช้จ่ายเพื่อการเปลี่ยนหลังคาจะขึ้นอยู่กับชนิดของหลังคาที่เปลี่ยน เช่น แฝก สังกะสี กระเบื้อง ในการซ่อมแซมหรือสร้างส่วนอื่น ๆ เช่น พื้น เสา ฝา ของบ้านนั้นพบว่าครัวเรือนเพียงร้อยละ 15 เท่านั้นที่ทำและค่าใช้จ่ายส่วนมากจะมีเฉพาะค่าแรงงานเท่านั้น เนื่องจากไม่สร้างบ้านสามารถหาได้ทั่วไปจากป่าของหมู่บ้าน

การรักษาโรคของครัวเรือนยากจนร้อยละ 74 ระบุว่าเจ็บป่วยส่วนใหญ่ คือ ไข้หวัด เท่านั้น ซึ่งจะเป็นมากในช่วงการเปลี่ยนแปลงของฤดูและฤดูหนาว แต่ถ้าต้องมีการรักษาพบว่าครัวเรือนยากจนจะมีการซื้อยารับประทานเอง และไปพบแพทย์ตามลำดับถึงแม้จะมีบัตรประกันสุขภาพแล้วก็ตามแต่สถานพยาบาลอยู่ไกล โดยในแต่ละครั้งของการรักษานั้นครัวเรือนร้อยละ 79.62 มีค่ารักษาพยาบาลไม่เกิน 50 บาทต่อครั้ง ครัวเรือนร้อยละ 9.25 จ่ายค่ารักษาพยาบาล 51 - 100 บาทต่อครั้ง และครัวเรือนร้อยละ 7.4 มีค่ารักษาพยาบาลตั้งแต่ 100 บาทต่อครั้งขึ้นไป

การซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและเครื่องนอน ของครัวเรือนยากจนนั้น พบว่าครัวเรือนร้อยละ 24 ไม่มีการซื้อเสื้อผ้าใหม่มาเป็นเวลานานแล้ว ครัวเรือนยากจนที่ซื้อเสื้อผ้าใหม่ปีละ 1 ครั้งมีร้อยละ 46.29 รองลงมาคือ ครัวเรือนยากจนที่ซื้อเสื้อผ้าปีละ 2 ครั้งมีครัวเรือนหรือร้อยละ 20.37 และครัวเรือนยากจนที่ซื้อเสื้อผ้า 3 ครั้งต่อปีขึ้นไปมีร้อยละ 11 เท่านั้น ค่าใช้จ่ายในการซื้อเสื้อผ้าของครัวเรือนจะไม่เกิน 500 บาทซึ่งพบว่าครัวเรือนร้อยละ 31.48 รองลงมาคือค่าใช้จ่ายประมาณ 500 - 1,000 บาทต่อครั้งพบว่าครัวเรือนร้อยละ 18.5 และใช้มากกว่า 1,000 บาทต่อครั้งขึ้นไปพบว่าครัวเรือนร้อยละ 28 สำหรับค่าใช้จ่ายด้านเครื่องนอน เช่น มุ้ง หมอน ผ้าห่ม ที่นอน เป็นต้น ซึ่งพบว่าครัวเรือนร้อยละ 33 ไม่มีการซื้อเครื่องนอนมาเป็นเวลานานกว่า 5 ปี เนื่องจากไม่มีเงินมากพอที่จะซื้อและในบางปีได้รับบริจาคจากบุคคลภายนอก เช่น ผ้าห่ม เป็นต้น สำหรับครัวเรือนยากจนร้อยละ 37 มีการซื้อผ้าห่มและมุ้งใหม่ให้กับตนเอง รองลงมาคือ หมอน และผ้าปูที่นอนใหม่ ซึ่งมีครัวเรือนร้อยละ 7.5 และ 5.5 ตามลำดับ

ค่าเล่าเรียนบุตรหลานของครัวเรือนยากจน รายจ่ายด้านการศึกษาของครัวเรือนยากจนมีทั้งที่ยังไม่ต้องจ่ายและต้องจ่าย 5,000 บาทต่อปี ซึ่งส่วนใหญ่ลูกหลานของครัวเรือนยากจนยังอยู่ในโรงเรียนแม่แซเหนือตั้งแต่ระดับการศึกษานูบาลถึงมัธยมศึกษา ค่าเรียนของบุตรหลานจะขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา

โดยระดับประถมศึกษาต้องชำระค่าเรียน 150 บาทต่อคนต่อปี และในระดับมัธยมศึกษาต้องชำระค่าเรียน 250 บาทต่อคนต่อปี ซึ่งประกอบไปด้วย ค่าหนังสือ สมุด ดินสอ เป็นต้น นอกจากค่าเหล่านี้แล้วในบางปีนั้นครัวเรือนต้องซื้อชุดนักเรียนให้แก่บุตรหลานของตนอีกด้วย ซึ่งพบว่าครัวเรือนยากจนร้อยละ 18 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดไม่มีการค่าใช้จ่ายด้านนี้เลยเนื่องจากลูกหลานในครัวเรือนยังมีอายุไม่ถึงเกณฑ์การศึกษา และครัวเรือนร้อยละ 31.48 มีค่าใช้จ่ายไม่เกิน 500 บาทต่อปี รองลงมาคือครัวเรือนร้อยละ 20.37 ต้องมีค่าใช้จ่ายตั้งแต่ 500 – 1,000 บาทต่อปี และครัวเรือนร้อยละ 18.52 ใช้จ่ายตั้งแต่ 1,001 – 1,500 บาทต่อปี และครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 11 ใช้จ่ายเพื่อการศึกษาตั้งแต่ 2,000 – 5,000 บาทต่อปี ซึ่งในกลุ่มครัวเรือนนี้มักจะเป็นครัวเรือนที่มีบุตรจำนวนมากหรือมีการส่งลูกหลานของตนเองศึกษาต่อในระดับชั้นการศึกษาที่สูงกว่าระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สถานที่ศึกษาส่วนใหญ่จะอยู่นอกชุมชนทำให้ค่าเล่าเรียนของบุตรหลานในแต่ละปีสูงมาก

ในตารางที่ 7.9 นั้นสามารถเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคได้ว่าทั้ง 4 กลุ่มมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างใกล้เคียงกันเฉลี่ยประมาณ 1,600 บาทต่อเดือน แต่ในกลุ่มที่ 4 มีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าครัวเรือนอื่นเนื่องจากมีจำนวนสมาชิกมากกว่ากลุ่มอื่นและจำเป็นต้องซื้อข้าวสารจำนวนมากเนื่องจากข้าวที่ผลิตเองในแต่ละปีไม่เพียงพอ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามูลค่าการซื้อข้าวสารสูงมากถึง 3,000 บาทต่อปี โดยเมื่อพิจารณาแยกตามชนเผ่าพบว่าครัวเรือนม้งซื้อ 2,212 บาทต่อปี และครัวเรือนกะเหรี่ยงซื้อ 4,896 บาทต่อปี นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายด้านการบริโภคของทุกกลุ่มการผลิตที่ถือว่าสูงมากคือเสื้อผ้าและการศึกษาของบุตรหลานซึ่งจะมีแนวโน้มสูงขึ้นตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน สำหรับค่าซ่อมแซมบ้านนั้นแม้จะมีมูลค่าสูงแต่เป็นการใช้จ่ายที่ไม่บ่อยเท่าใดนัก

ตารางที่ 7.8 สรุปค่าใช้จ่ายของครัวเรือนยากจนตามกลุ่มการผลิต

หมวดค่าใช้จ่าย	ค่าใช้จ่าย (บาท/ครัวเรือน/ปี)			
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	กลุ่มที่ 4
ค่ากับข้าว (เดือน)	1,047	1,020	1,018	750
ค่าข้าวสาร (ปี)	1,500	2,000	2,500	3,000
เครื่องอุปโภค (เดือน)	120	120	400	180
น้ำประปา – ไฟฟ้า (ปี)	100	500	800	1,043
เครื่องนุ่งห่มและเครื่องนอน (ปี)	500	1,000	2,000	2,300
การเดินทาง (ปี)	100	100	100	100
การศึกษาบุตร (ปี)	1,111	669	1,153	1,025
ค่ารักษาพยาบาล (ครั้ง)	40	50	50	40
เงินทำบุญ – ช่วยสังคม (ปี)	30	30	70	60
การซ่อมแซมบ้านเรือน (ครั้ง)	1,350	2,500	3,450	2,600

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544

การใช้จ่ายเพื่อการลงทุน

เป็นการใช้จ่ายเพื่อการเพาะปลูกผลผลิตเชิงพาณิชย์เป็นหลักเนื่องจากการให้ผลผลิตของพืชเหล่านี้ตอบสนองต่อการใช้ปัจจัยการผลิตสูง ได้แก่ ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณน้ำที่เพียงพอ และสภาพอากาศที่เหมาะสม โดยระดับการลงทุนของครัวเรือนยากจนจะเพิ่มขึ้นตามขนาดของการผลิตฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบระดับการลงทุนในครัวเรือนยากจนที่แบ่งกลุ่มทั้ง 4 กลุ่มนั้น พบว่าระดับการลงทุนเพิ่มขึ้นจากกลุ่มที่ 1 – 4 โดยกลุ่มที่ 4 มีการใช้จ่ายเพื่อการลงทุนเฉลี่ยถึงปีละ 17,000 บาท รองลงมาได้แก่ กลุ่มที่ 3 เฉลี่ย 10,000 บาทต่อปี กลุ่มที่ 2 เฉลี่ย 5,000 บาทต่อปี และกลุ่มที่ 1 เฉลี่ยเพียง 3,000 บาทต่อปี เป็นสิ่งเหล่านี้บอกให้ทราบว่ายิ่งครัวเรือนยากจนมีการผลิตที่พึ่งพิงการค้ามากเท่าใดต้นทุนในการผลิตจะสูงขึ้นมากตามเท่านั้นซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นทุนด้านปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์เป็นหลัก

ครัวเรือนยากจนมักจะเน้นในการลงทุนพืชผักอายุสั้นมากกว่าไม้ผลเนื่องจากระยะเวลาการให้ผลตอบแทนเร็วกว่ามากทำให้ในปัจจุบันการลงทุนด้านไม้ผลของครัวเรือนเหล่านี้มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนของครัวเรือนยากจนในช่วง 5 - 6 ปีเพิ่มขึ้นมากเนื่องจากแนวโน้มของผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ลดลงทำให้ต้องมีมาตรการในการรักษาระดับผลผลิตโดยวิธีการใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งให้ผลในระยะสั้นแต่ก็ทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นอีกเช่นกัน ผลกระทบในระยะยาวที่เกิดขึ้นกับดินคือ

ดินเสื่อมสภาพลงทำให้ในช่วง 5 – 6 ปีหลังนี้เริ่มมีการใช้มูลสัตว์เพื่อบำรุงดินในที่ดินของแต่ละครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง

สำหรับการลงทุนในระยะยาวเพื่ออนาคตพบว่ามีความเสี่ยงการปลูกไม้ผลเท่านั้น แต่การปลูกไม้ผลกลับยังคงมีความเสี่ยงอยู่ทั้งด้านการตลาดและราคาเนื่องจากปัจจุบันผลผลิตของไม้ผลในพื้นที่เริ่มมีจำนวนมากจนต้องประสบกับปัญหาราคาคต่ำ และหากผลผลิตของไม้ผลออกเพิ่มขึ้นในอนาคตก็อาจจะทำให้เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาดังข้างต้น เกษตรกรที่เพิ่งเริ่มปลูกไม้ผลของตนเองจึงเลือกปลูกเพียงชนิดที่ให้ราคาสูงเท่านั้น ในส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตในอนาคตนั้นแทบไม่มีครัวเรือนใดลงทุนเลย จะพบก็เพียงครัวเรือนมีจำนวน 1 ครัวเรือนเท่านั้นที่หัวหน้าครัวเรือนมีการทำประกันชีวิตไว้

การใช้จ่ายด้านการชำระหนี้สิน

การลงทุนเพื่อการเพาะปลูกมีความเชื่อมโยงการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ หากเปรียบเทียบการลงทุนของมั่งและกะเหรี่ยง จะพบว่ามั่งมีการลงทุนในการเกษตรสูงกว่า ซึ่งวิเคราะห์ได้จากเงินลงทุนเฉลี่ยของครัวเรือนมั่งเท่ากับ 9,947 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่กะเหรี่ยงลงทุนเฉลี่ยเท่ากับ 5,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งสูงกว่าเกือบ 2 เท่า ในการลงทุนระยะยาวนั้นมั่งมีความได้เปรียบมากกว่าเนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกที่มีขนาดใหญ่กว่ากะเหรี่ยง เฉลี่ยมากกว่า 5 ไร่ ทำให้ง่ายต่อการจัดสรรพื้นที่มาใช้ปลูกไม้ผลได้มากกว่า และเมื่อพิจารณาในลักษณะกลุ่มการผลิตพบว่าค่าใช้จ่ายด้านการชำระหนี้ต่อปีในกลุ่มที่ 1 ต่ำที่สุดเพียง 655 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในกลุ่มที่ 2 มีค่าเฉลี่ยการชำระหนี้เท่ากับ 3,527 บาทต่อครัวเรือนต่อปี กลุ่มที่ 3 มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3,111 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และกลุ่มที่ 4 มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 11,875 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

ลักษณะการจัดสรรค่าใช้จ่ายเพื่อการชำระหนี้จะมี 2 กรณี คือ การชำระหนี้เพื่อการบริโภค และการชำระหนี้เพื่อการลงทุน โดยในกรณีที่แรกครัวเรือนจะให้ความสำคัญในการชำระหนี้เพื่อการบริโภคพบว่าครัวเรือนเพียงร้อยละ 5 เท่านั้นของครัวเรือนยากจนเป็นกะเหรี่ยงที่อยู่ในกลุ่มการผลิตที่ 1 ทั้งหมด โดยครัวเรือนเหล่านี้จะยืมเงินเพื่อการบริโภคเป็นหลักในจำนวนเล็กน้อยเพียง 50 – 100 บาทต่อครั้ง หลังจากมีเงินแล้วจึงจะนำมาคืนแก่ผู้ให้ยืมก่อนจะนำเงินไปใช้จ่ายในส่วนอื่นต่อไป กรณีที่สองครัวเรือนจะให้ความสำคัญในการชำระหนี้เพื่อการลงทุนเป็นอันดับแรก พบว่าเป็นร้อยละ 89 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมด ประกอบด้วยมั่งร้อยละ 60 และกะเหรี่ยงร้อยละ 37 ของชนเผ่า โดยครัวเรือนเหล่านี้จะกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนการเพาะปลูกหมุนเวียนในระยะสั้นจากแหล่งเงินทุน เช่น สหกรณ์การเกษตร ร้านขายวัสดุการเกษตรในชุมชน หลังจากการขายผลผลิตของตนเองแล้วจะนำเงินมาชำระและกู้ยืมเงินหรือปัจจัยการผลิตอีกครั้งเมื่อต้องการปลูกในครั้งต่อไป

สำหรับครัวเรือนที่เหลือร้อยละ 52 ประกอบด้วยมั่งร้อยละ 40 ของชนเผ่า และกะเหรี่ยงร้อยละ 58 ของชนเผ่าที่ไม่มีการกู้ยืมเพื่อบริโภคและลงทุนเลยนั้น ได้อธิบายว่าจะมีการกู้ยืมเงินเพียงยามจำเป็น

เท่านั้น เช่น เมื่อต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลจำนวนมาก เมื่อการผลิตเกิดความเสียหายไม่สามารถขายผลผลิตได้เลย เป็นต้น และจะชำระหนี้คืนทันทีแก่ผู้ให้กู้ยืมเมื่อมีรายได้เพียงพอ

7.6 การเผชิญปัญหาและการปรับตัวในอนาคต

อาจกล่าวได้ว่า การต่อสู้และการแก้ไขสถานการณ์ปัญหาในการดำรงชีวิตของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ค่อนข้างที่จะมีรูปแบบที่เหมือนกันเนื่องจากปัจจัยแวดล้อมที่ต้องเผชิญมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น สถานภาพทางสังคม รายได้ อาชีพ ลักษณะทางกายภาพ เป็นต้น ครัวเรือนเกษตรกรยากจนส่วนใหญ่จะต้องเผชิญปัญหาด้านการทำเกษตรกรรมเป็นหลักและเป็นสาเหตุที่เชื่อมโยงไปสู่ปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา เช่น รายได้ไม่มีความเสถียรภาพ การเป็นหนี้สิน เป็นต้น

ด้านการเกษตร

การเพาะปลูกในแปลงมีปัจจัยด้านธรรมชาติเป็นตัวแปรหลักสำคัญ โดยครัวเรือนยากจนทั้งหมดระบุปัญหาที่เกิดในการทำเกษตรกรรมมากที่สุด ได้แก่ โรคและแมลงในแปลงปลูกเพาะปลูก โดยเฉพาะพืชผักพามาธิช้ ทุกครัวเรือนจะมีการแก้ไขปัญหาคือเป็นอันดับแรกโดยการพ่นสารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืชและโรค ซึ่งอาจจะมีการฉีดพ่นอย่างเข้มข้นในบางครั้งที่มีการระบาดของรุนแรงแต่หลายครั้งที่ไม่สามารถจะควบคุมและกำจัดได้ กรณีนี้เกษตรกรจำเป็นต้องปล่อยให้โรคและแมลงทำลายพืชผลโดยไม่มีความหนทางแก้ไขอย่างอื่น ครัวเรือนทุกครัวเรือนที่ความรู้ที่จะป้องกันปัญหานี้โดยการสลับชนิดของพืชผักในแปลงเพื่อตัดวงจรชีวิตของศัตรูพืชหรือเลือกชนิดพืชปลูกที่มีความต้านทานโรคและแมลงมากที่สุด เช่น ผักสลัดใบ เป็นต้น

ปัญหาที่ถูกกระบุงรลงมากคือ ฝนและลูกเห็บ ซึ่งจะเป็ปัญหาหลักช่วงในฤดูฝน ปัญหานี้จะเกิดกับทุกครัวเรือนที่มีการปลูกข้าวและพืชผักในฤดูฝน เมื่อฝนตกเป็นระยะเวลาานและปริมาณมากจะมีผลทำให้ใบของผักที่ปลูกช้ำและเน่าในที่สุด โดยปัญหาจากลูกเห็บจะมีลักษณะที่คล้ายกันคือทำให้ต้นและใบพืชผักได้รับความเสียหาย เช่น ต้นห้ก ใบช้ำขาด เป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรยากจนไม่สามารถขายผลผลิตพืชผักได้ ปัญหาเหล่านี้ไม่มีครัวเรือนยากจนรายใดเลยที่สามารถแก้ไขและป้องกันได้ซึ่งกลายเป็นความเสี่ยงทางด้านการผลิตที่เกษตรกรเองจะต้องแบกรับไว้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่ครัวเรือนยากจนเองจะหาหนทางแก้ไขหลังจากเกิดปัญหาโดยการปลูกซ่อมแซมในส่วนที่เสียหายมากเท่านั้นแต่จะไม่มีครัวเรือนใดสามารถระบุวิธีป้องกันในระยะยาวได้เช่นกัน นอกจากปัญหาทั้งสามประการที่สำคัญแล้วยังมีปัญหาคืออื่น ๆ ได้แก่ ฝนแล้ง การถูกลามของไฟป่า การกัดกินดินพืชของหนู นก และหอย แต่เป็นปัญหาที่ไม่รุนแรงและเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ทำให้ในอนาคตต่อไป ครัวเรือนเกษตรกรยากจนก็ยังคงต้องเผชิญกับความเสี่งด้านนี้ต่อไป โดยไม่สามารถควบคุมใด ๆ ได้

นอกจากปัญหาดังข้างต้นแล้ว พบว่าในการเพาะปลูกของครัวเรือนเหล่านี้ยังมีปัญหาด้านการจัดการปัจจัยการผลิตอื่นๆ ได้แก่ แรงงาน เมล็ดพันธุ์พืช และปุ๋ยเคมี ซึ่งทั้งสามอย่างนี้พบว่าเกษตรกรมีการ

ร่วมมือเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับชุมชน โดยเมื่อเกิดปัญหาความขาดแคลนด้านแรงงานในช่วงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว พบว่าครัวเรือนยากจนกะเหรี่ยงได้มีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนแรงงานเพาะปลูกกับเครือญาติและเพื่อนบ้านในชุมชนเพื่อให้การเพาะปลูกเสร็จทันในช่วงฤดูกาลนั้น โดยลักษณะการช่วยเหลือจะเป็นแบบ แรงงานแลกเปลี่ยนหนึ่งต่อหนึ่ง เช่น หากมีเพื่อนบ้าน 1 คนมาช่วยปลูกข้าว 1 วัน แรงงานในครัวเรือนจะต้องไปช่วยเพาะปลูกคืน 1 วันเช่นกัน เป็นต้น และการเก็บเกี่ยวจะมีลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงานเช่นเดียวกัน สำหรับในครัวเรือนม้งนั้นจะใช้แรงงานที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันเนื่องจากส่วนใหญ่จะมีอาหาร สิ่งของ และค่าใช้จ่ายส่วนกลางที่ต้องใช้ร่วมกัน ทำให้ทุกคนในครัวเรือนจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะข้าวและข้าวโพดซึ่งเป็นพืชหลักในการบริโภค โดยแรงงานในครัวเรือนทุกคนจะต้องช่วยกันเพาะปลูกจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว ซึ่งในช่วงการดูแลนั้น แรงงานในครัวเรือนนั้นๆ จะผลัดกันไปดูแลแปลงปลูก

ด้านปัจจัยการผลิตทั้งเมล็ดพันธุ์ข้าวและปุ๋ยเคมีนั้น พบว่าทั้งสองอย่างนั้นชุมชนได้มีการจัดตั้งเป็นกองทุน โดยในกลุ่มบ้านกะเหรี่ยงมีการตั้งกองทุนข้าวในหมู่บ้านขึ้นเนื่องจากข้าวเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง วัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือครัวเรือนสมาชิกในกลุ่มเมื่อเกิดความขาดแคลนขึ้น การยืมเมล็ดพันธุ์ข้าวได้มีการกำหนดระยะเวลาและปริมาณข้าวการยืม โดยมีตัวแทนชาวบ้านในชุมชนเป็นคณะกรรมการบริหารกองทุนสำหรับม้งนั้นมีการเพาะปลูกเพื่อการค้าเป็นสำคัญ จึงทำให้มีการจัดตั้งกองทุนปุ๋ยขึ้นเพื่อช่วยเหลือในด้านการหมุนเวียนทุนเพื่อการเพาะปลูกให้กับครัวเรือนในกลุ่มกองทุน ซึ่งการยืมคืนมีลักษณะเดียวกันกับการจัดตั้งกลุ่มกองทุนข้าวของกะเหรี่ยงเช่นกัน แต่พบว่าระดับการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับชุมชนนั้นครัวเรือนยากจนมีน้อยมากเพียงร้อยละ 14.8 เท่านั้น เช่น การเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรแม่แฮเพื่อได้รับสิทธิในการกู้ยืมปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่นกัน แต่ทั้งนี้ครัวเรือนเหล่านี้จะมีสิทธิในการกู้ยืมที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับจำนวนหุ้นและความสามารถในการใช้คืน

การลงทุนระยะยาว ในการเพาะปลูกของครัวเรือนยากจนนั้นมีการลงทุนในระยะยาวได้แก่ ไม้ผล ซึ่งเริ่มปลูกกันมากในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากผลผลิตของไม้ผลในช่วงนั้นได้ราคาสูงให้ครัวเรือนยากจนได้มีการจัดสรรที่ดินบางส่วนเพื่อมาเพาะปลูกไม้ผล ซึ่งในช่วง 2 - 3 ปีแรกของการปลูกนั้น ต้นไม้ผลยังมีขนาดเล็กสามารถปลูกฝักอายุสั้นในพื้นที่ได้ จึงเกิดรายได้กับครัวเรือนอย่างต่อเนื่องก่อนที่จะได้ผลผลิตจากไม้ผล ในปัจจุบันแม้ไม้ผลในแปลงของครัวเรือนยากจนจะเริ่มให้ผลผลิตแล้วแต่กลับต้องเผชิญกับปัญหาภาวะผลผลิตล้นตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาลี่ส่งผลให้ราคาที่ได้รับนั้นตกต่ำมากจนกระทั่งถือเป็นการลงทุนในระยะยาวที่ไม่คุ้มค่า พบว่าครัวเรือนม้งร้อยละ 20 ตัดโค่นต้นสาลี่ทิ้งเพื่อนำเอาที่ดินไปใช้เพาะปลูกไม้ผลชนิดที่ราคาสูงแทน เช่น พลับ เป็นต้น

แหล่งเงินทุน

ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มีการสร้างรายได้ในระดับที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานเท่านั้น ทำให้หลายครั้งที่ครัวเรือนต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนสภาพคล่องทางการเงินในเวลาจำเป็น เช่น ขามเจ็บป่วย การเพาะปลูกล้มเหลว ช่วงเปิดเทอม เป็นต้น แม้ครัวเรือนยากจนจะพยายามแก้ไข ปัญหาโดยการเพาะปลูกเพื่อยังชีพและพืชการค้าก็ตาม แต่ในบางครั้งก็ต้องเผชิญกับสภาวะปัญหาในด้านความเสี่ยงการผลิตและการตลาดทำให้ครัวเรือนยากจนจำเป็นต้องหาทางออกอื่นด้วยการประกอบอาชีพนอกฟาร์มซึ่งอาจจะมี ความแตกต่างกันออกไปตามความรู้และทักษะของแรงงานในครัวเรือน อย่างไรก็ตามในการทำงานรับจ้างนอกฟาร์มของเกษตรกรนั้นก็ยังคงเผชิญกับปัญหาการขาดเสถียรภาพในการจ้างงาน การแก้ไขที่ครัวเรือนระบุนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ได้แก่ การกู้ยืมเงินและสิ่งของต่างๆ ซึ่งแหล่งกู้ยืมของครัวเรือนยากจนมีหลายประเภท โดยแต่ละแหล่งก็จะมีลักษณะไม่เหมือนกันทั้งการยืม คั้น และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนแต่ละแห่ง

เงินออมของครัวเรือนนั้นเป็นแหล่งเงินทุนที่เกษตรกรจะมีการเก็บสะสมไว้จากการทำงาน ซึ่งอาจจะได้มาโดยการขายผลผลิต การรับจ้าง การขายสัตว์เลี้ยง การค้าขาย เป็นต้น โดยแต่ละครัวเรือนจะมีการเก็บเงินในจำนวนที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะงานหรือแหล่งที่ทำให้เกิดรายได้ ในกรณีของครัวเรือนยากจนนั้นจะมีจำนวนเงินออมอยู่น้อยและเงินประเภทนี้มักจะถูกนำออกมาใช้อยู่ตลอดเวลาจนบางครั้งอาจทำให้เกิดการขาดแคลนเงินออมได้

สถาบันการเงินของรัฐหรือหน่วยงานรัฐบาล ในรูปของกองทุน โครงการต่างๆ เป็นแหล่งเงินทุนที่จำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางราชการประกอบการกู้ยืม มีการกำหนดวงเงิน อัตราดอกเบี้ยและระยะเวลาการยืมคั้น ส่วนใหญ่ที่ตั้งของสถาบันการเงินประเภทนี้ที่ให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในชุมชน ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตร และกองทุนหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นภายหลังในช่วงปี พ.ศ. 2545 กองทุนหมู่บ้านเสมือนเป็นแหล่งเงินทุนสำคัญที่รัฐบาลให้การสนับสนุนแก่เกษตรกรทุกคนในพื้นที่โดยให้ชุมชนดำเนินการบริหารกองทุนกันเอง โดยจัดคณะกรรมการของหมู่บ้านที่ประกอบด้วยจำนวน 9 คน การคัดเลือกเกษตรกรที่จะได้รับทุนเพื่อการลงทุนจะดูจากศักยภาพในการดำเนินกิจการนั้นๆ บุคคลค้าประกัน และความสามารถในการใช้คั้น การไม่มีหลักฐานค้ำประกัน เช่น ใบแสดงกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดิน เป็นต้น หรือคั้นค้ำประกันเพื่อการกู้ยืมทำให้การเข้าถึงแหล่งเงินของแหล่งเงินทุนนี้ของครัวเรือนยากจนเป็นไปได้น้อย

พ่อค้าคนกลาง เป็นแหล่งเงินทุนนี้จะเป็นทั้งในรูปของเงินและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืช เป็นต้น โดยหากเกษตรกรมีการกู้ยืมเงินจะมีการกำหนดอัตราดอกเบี้ยวงเงิน และระยะเวลาการยืมคั้น การยืมเงินจากพ่อค้าอาจต้องจ่ายค่าดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน และในส่วนของปัจจัยการผลิตนั้นเกษตรกรจะมีข้อผูกพันในการยืม โดยเกษตรกรต้องขายผลผลิตคั้นให้กับพ่อค้าหลังจากที่เก็บเกี่ยวผลผลิต

สหกรณ์การเกษตร เป็นแหล่งเงินทุนที่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นของคนในชุมชน โดยมีศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮเป็นผู้ให้การสนับสนุนในช่วงแรก มีคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในชุมชนทั้งหมดและมีการจัดการทั้งด้านเงินฝาก เงินกู้ และการซื้อขายเครื่องอุปโภคบริโภค และปัจจัยการผลิตด้านการเกษตร มีการกำหนดวงเงินกู้ยืม ดอกเบี้ย ระยะเวลา และผู้ค้ำประกันเพื่อเป็นมาตรการป้องกันการเกิดหนี้สูญ

สัตว์เลี้ยงเป็นทรัพย์สินที่สามารถเปลี่ยนเป็นแหล่งเงินทุนให้กับครัวเรือนเกษตรกรได้โดยการขายเงินที่ได้จากการขายจะเป็นราคาที่ตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย สัตว์เลี้ยงส่วนใหญ่จะเป็นไก่และสุกร และมีบางครัวเรือนที่เลี้ยงโคและกระบือ เกษตรกรระบุว่าการขายสัตว์ของครัวเรือนจะกระทำเมื่อมีจำนวนสัตว์เลี้ยงจำนวนมากเกินและเมื่อครัวเรือนจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการบริโภคและการลงทุนในการเกษตรกรรมของตน

เพื่อนบ้านและญาติ เป็นแหล่งเงินทุนที่ครัวเรือนยากจนสามารถหยิบยืมในยามขาดส่นได้โดยไม่มีการจ่ายค่าดอกเบี้ยและการกำหนดระยะเวลาในการคืนเงินต้นหรือตามการตกลงระหว่างผู้ให้กู้ยืมและครัวเรือนเกษตรกรยากจน ส่วนใหญ่จะเป็นการยืมเพื่อการบริโภคมากกว่าเพื่อการลงทุน หรือการยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆจากร้านค้าในชุมชนเมื่อมีเงินจึงมาชำระภายหลัง

แม้แหล่งเงินทุนของครัวเรือนเกษตรกรยากจนจะมีอยู่หลายแหล่งก็ตาม แต่จะมีแหล่งเงินทุนสำคัญอันดับที่ 1 และ 2 จะมีเพียงแค่ประมาณ 3 แหล่งเท่านั้น โดยแหล่งเงินทุนสำคัญที่สุดของครัวเรือนเกษตรกรยากจน ได้แก่ การรับจ้างทั่วไปโดยมีครัวเรือนร้อยละ 63 จากทั้งหมดประกอบด้วยครัวเรือนยากจนกะเหรี่ยงร้อยละ 80 ของชนเผ่าและม้งร้อยละ 33 ของชนเผ่า แหล่งรองลงมาคือ เงินออมจากการขายผลผลิตทางเกษตรของครัวเรือนร้อยละ 30 นอกจากนี้เป็นแหล่งเงินทุนสำรองอื่นๆ ที่เป็นแหล่งทางเลือกเมื่อยามจำเป็น โดยพบว่าแหล่งเงินทุนลำดับท้ายเป็นแหล่งการช่วยเหลือจากภายนอก เช่น พ่อค้า กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์ พ่อค้า เป็นต้น

จากตารางที่ 7.9 แสดงให้ทราบถึงการให้ความสำคัญกับแหล่งเงินทุนของครัวเรือนยากจนในกลุ่มต่างๆ และซึ่งสามารถแยกประเด็นเกี่ยวกับแหล่งเงินทุนได้ว่า การออกรับจ้างเป็นแหล่งเงินทุนหลักของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ การขายผลผลิตการเกษตร และสัตว์เลี้ยงเป็นแหล่งเงินทุนสำรองที่ได้รับความนิยมมากที่สุด แสดงว่าเกษตรกรเลือกที่จะหาเงินทุนจากแหล่งใกล้ตัวก่อนและเมื่อไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ก็จะเริ่มค้นหาแหล่งทุนภายนอกเพิ่มขึ้นตามศักยภาพการเข้าถึงแหล่งทุนนั้นๆ ของครัวเรือนแต่ละกลุ่ม เช่น ญาติพี่น้อง กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

และครัวเรือนที่ยังเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์มากเท่าใดก็ยังมีการกู้ยืมเงินจากหน่วยงานหรือสถาบันการเงินภายนอกมากขึ้นตามเท่านั้นเมื่อทำการเปรียบเทียบทั้ง 4 กลุ่มการผลิตพบว่าในกลุ่มที่ 1 และ 2 มีการพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากการรับจ้างเป็นแหล่งสำคัญอย่างมากแต่ในกลุ่มที่ 3 และ 4 นั้นการ

พึ่งพาแหล่งเงินทุนหลักพบว่ามีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนในกลุ่มเดียวกันมากกว่าสองกลุ่มแรก เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและจำนวนเงินที่มากกว่า

ตารางที่ 7.9 แหล่งเงินทุนของครัวเรือนยากจน

แหล่งเงินทุน	ร้อยละครัวเรือน			
	กลุ่มที่ 1	กลุ่มที่ 2	กลุ่มที่ 3	กลุ่มที่ 4
แหล่งหลัก				
ออกรับจ้าง	100	91	28	31
กองทุนหมู่บ้าน	-	-	21	7
เงินออมครัวเรือน	-	-	-	31
พ่อค้าคนกลาง	-	-	-	-
สหกรณ์การเกษตร	-	-	17	6
ขายสัตว์เลี้ยง	-	9	28	25
ญาติและเพื่อนบ้าน	-	-	6	-
แหล่งสำรอง				
ออกรับจ้าง	-	-	6	37
กองทุนหมู่บ้าน	-	-	22	20
เงินออมครัวเรือน	44	55	30	6
พ่อค้าคนกลาง	-	-	-	6
สหกรณ์การเกษตร	-	9	11	-
ขายสัตว์เลี้ยง	-	-	-	6
ญาติและเพื่อนบ้าน	56	36	28	25

แหล่งที่มา : การสำรวจ, 2544

7.7 สรุปเปรียบเทียบกลยุทธ์การดำรงชีวิตของมั่งและกะเหรี่ยงยากจน

จากกลยุทธ์การดำรงชีวิตที่ได้นำเสนอในแต่ละหัวข้อทำให้ทราบว่าเมื่อมีระดับการผลิตที่พึ่งพาพืชเชิงพาณิชย์แตกต่างกันแล้วจะทำให้วิถีการดำรงชีวิตด้านอื่นๆ มีความแตกต่างกันออกไปด้วยเช่นกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาแนวโน้มในการใช้กลยุทธ์ต่างๆ ของชนเผ่ามั่งและกะเหรี่ยงแล้วก็จะพบว่ามีความเข้มข้นในการดำเนินการไม่เท่ากัน ทั้งในด้านการเกษตร อาชีพนอกฟาร์ม การแลกเปลี่ยน ตลอดจนการแก้ไขปัญหาและการลงทุนเพื่ออนาคต ซึ่งสามารถสรุปเปรียบเทียบระดับการดำเนินวิธีการในแต่ละด้านของทั้งสองชนเผ่าตามตารางที่ 7.10 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7.10 การเปรียบเทียบการใช้กลยุทธ์การดำรงชีวิตของครัวเรือนยากจนชนเผ่าม้งและกะเหรี่ยง

การดำรงชีวิต	กลยุทธ์การดำรงชีวิต	
	ม้ง	กะเหรี่ยง
การผลิตทางการเกษตร		
การเกษตรเชิงพาณิชย์	///	//
การพักฟื้นพืชน้ำดิน	//	/
การลงทุนและการใช้ปัจจัยการผลิต	///	//
อาชีพนอกฟาร์ม		
รับจ้างทั่วไปในพื้นที่	//	////
รับจ้างที่ได้ค่าตอบแทนสูง	///	/
การแลกเปลี่ยน		
เน้นขายเฉพาะตลาดรับซื้อในท้องถิ่นเท่านั้น	///	////
เน้นการขายในตลาดที่ได้รับราคาของผลผลิตสูงกว่า	//	/
การถือครองสินทรัพย์		
เช่าพื้นที่เพาะปลูกเมื่อขาดแคลน	///	/
ยืม(เปล่า)พื้นที่เพาะปลูกเมื่อขาดแคลน	/	///
การใช้จ่าย		
ลดการบริโภค พึ่งอาหารธรรมชาติ แปรรูปอาหาร	////	////
ลดค่าใช้จ่ายระยะยาวโดยการคุมกำเนิด	//	///
การแก้ไขปัญหาเมื่อขาดแคลน		
การออกรับจ้าง	//	///
ยืมญาติและเพื่อนบ้าน	/	/
ยืมจากกองทุนหรือสหกรณ์	/	/
การลงทุนระยะยาว		
ปลูกไม้ผลที่มีมูลค่าสูง	///	//

หมายเหตุ : /// คือ เข้มข้นสูงสุด

/// คือ เข้มข้นสูง

// คือ เข้มข้นต่ำ

/ คือ เข้มข้นต่ำมาก

การปรับตัวของครัวเรือนยากจนในวิถีการดำรงชีวิตตามตารางข้างต้น แสดงให้เห็นระดับการปรับตัวเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างมั่งและกะเหรี่ยงนั้น พบว่าในด้านการเกษตรของครัวเรือนยากจนในกลุ่มชนเผ่ามั่งจะมีแนวโน้มปรับตัวเข้าสู่เกษตรเชิงพาณิชย์มากกว่ากะเหรี่ยง อีกทั้งยังมีการลงทุนและใช้ปัจจัยการผลิตที่สูงกว่ากะเหรี่ยงด้วยเช่นกัน ในการประกอบอาชีพนอกฟาร์มนั้นครัวเรือนยากจนทั้งหมดยังคงยึดการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปอยู่แต่ในชนเผ่ากะเหรี่ยงจะเน้นการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปเป็นหลักในขณะที่มั่งพยายามปรับตัวทางด้านารรับจ้าง โดยเน้นทำงานที่ได้รับค่าแรงสูงกว่า ด้านการแลกเปลี่ยนนั้นแม้ว่าครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่จะยึดเอาตลาดพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นเป็นหลักอยู่ก็ตามแต่มีครัวเรือนยากจนบางส่วน โดยเฉพาะในกลุ่มมั่งที่มีการหาตลาดแหล่งอื่นที่ได้รับราคาผลผลิตสูงกว่า ด้านการถือครองทรัพย์สินนั้นครัวเรือนยากจนจะมีการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญความขาดแคลน โดยเฉพาะที่ดินเป็นสำคัญด้วยการกู้ยืม หรือเช่าจากคนอื่น ซึ่งกะเหรี่ยงจะเน้นใช้วิธีการยืมเปล่า ในขณะที่มั่งจะเน้นใช้วิธีเช่า ในด้านการใช้จ่ายนั้นทั้งมั่งและกะเหรี่ยงจะมีการปรับตัวโดยเน้นการบริโภคอาหารจากธรรมชาติแทนการซื้อจากตลาดและในระยะยาวจะมีวิธีการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้วยวิธีการคุมกำเนิดโดยกะเหรี่ยงจะใช้วิธีการคุมกำเนิดมากกว่ามั่ง ในการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขาดแคลนนั้นทั้งมั่งและกะเหรี่ยงจะใช้วิธีการออกรับจ้างเป็นหลัก ในขณะที่วิธีการแก้ไขปัญหาความขาดแคลนโดยการยืมญาติ เพื่อนบ้าน หรือแม้แต่การกู้ยืมจากกองทุนและสหกรณ์จะมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับการลงทุนในระยะยาวทั้งมั่งและกะเหรี่ยงจะเน้นการปลูกไม้ผลราคาสูงโดยมั่งจะมีการปรับตัวในด้านนี้ดีกว่ากะเหรี่ยงเนื่องจากมีจำนวนพื้นที่ดินเพื่อการเกษตรที่มากกว่า

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved